

Autodeterminació, secessió i drets humans: una crítica dels paradigmes dominants en el debat català

Neus Torbisco Casals

“The tradition of the oppressed teaches us that the ‘state of emergency’ in which we live is not the exception but the rule.”

WALTER BENJAMIN, *Theses on the Philosophy of History*¹.

Per a l'autora, la manera en què s'emmarca el procés sobiranista –és a dir, els arguments que es ressalten tant per explicar les seves arrels com per justificar les reivindicacions essencials que es plantegen– és fonamental més enllà de l'anàlisi teòric. De fet, en la mesura que els enfoc dominants obvien l'anàlisi de qüestions de legitimitat subjacents a les demandes de secessió, aquestes poden, fins i tot, resultar contraproductius

Introducció

A *Justícia i legalitat de la secessió*, el Dr. Pau Bossacoma i Busquets, analitza la moralitat del dret a la secessió, així com l'encaix d'aquest dret en la tradició jurídica liberal subjacent al dret constitucional i internacional contemporanis. Aquesta ambiciosa obra, guardonada amb el V Premi Josep Maria Vilaseca i Marcet, defuig plantejaments simplistes, parcials o purament ideològics i, en canvi, s'aboca a tractar de comprendre amb rigor i honestat intel·lectual els fonaments de legitimitat i legalitat de les demandes polítiques d'autodeterminació que plantegen les anomenades 'nacions sense estat' en el context de les democràcies contemporànies. En aquest sentit, *Justícia i legalitat de la secessió* s'afegeix a un corpus significatiu d'estudis eminentment acadèmics sobre l'autodeterminació nacional i la secessió –com ara *La nació necessària* (Angle, 2014) de Joan Vergés, guar-

1. EILAND, H., JENNINGS, Michael W. (eds.) Walter Benjamin, *Selected Writings*. Volume 4 (1938-1840), Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Mass.: p. 392.

donat amb el Premi Ramon Trias Fargas, o l'obra de Héctor López Bofill, *Nous estats i principi democràtic* (Angle/CETC, 2009)– que han contribuït notablement a enriquir el debat sobre la independència² obert a casa nostre.³

Certament, tal com indica clarament el subtítol de la obra –Una teoria de l'autodeterminació nacional *des de Catalunya*– les singularitats de l'intricat procés polític sobiranista⁴ que viu el nostre país han estat font d'inspiració privilegiada. Ara bé, l'aproximació normativa més abstracta a la primera part del llibre –emmarcada en la tradició contractualista d'inspiració ralwsiana i enfocada a analitzar la *legitimitat* del dret de secessió– té la virtut de transcendir els enfocats més contextuals i fragmentaris que predominen en la majoria d'anàlisis sobre l'esmentat procés. En cap cas voldria suggerir que aquests estudis –de caire legal, economicista, històric o socio-polític– continguin aportacions irrellevants; tanmateix, com sostindré al llarg d'aquest assaig, la majoria de temes que han esdevingut centrals en el debat públic a Catalunya –el debat entorn dels drets històrics, la polèmica entorn a l'anomenat “dret a decidir” o les discussions sobre els greuges econòmics– posen l'accent en arguments que, en última instància, són secundaris per legitimar el procés. Això és així, al meu entendre, perquè ignoren (o subestimen) les raons de legitimitat moral primàries que han conduït a l'auge del sobiranisme en general, i de les demandes secessionistes en particular.

Les conseqüències d'aquesta omissió no són trivials. Els enfocats dominants tendeixen a marginar qüestions bàsiques de justícia vinculades al reconeixement de drets col·lectius que, en canvi, ocupen un lloc central tant en les actuals discussions acadèmiques sobre els drets humans –en especial, sobre l'abast del dret a l'autodeterminació dels pobles reconegut per la Carta de les Nacions Unides⁵– com en els debats públics en països democràtics plurinacionals o multiculturals que enfronten conflictes similars. Per exemple, l'argumentari més present en el debat a Catalunya –el discurs que posa l'accent en l'anomenat ‘dret a decidir’– no estableix criteris que, de manera convincent, permetin delimitar el tipus de grup capaç d'erigir-se en titular de l'esmentat dret, ni ofereix raons substantives per legitimar la secessió

**ELS ENFOCS DOMINANTS
TENDEIXEN A MARGINAR
QÜESTIONS BÀSIQUES DE JUSTÍCIA
VINCULADES AL RECONeixEMENT
DE DRETS COL·LECTIUS QUE,
EN CANVI, OCUPEN UN LLOC
CENTRAL EN LES ACTUALS
DISCUSSIONS ACADÈMIQUES
SOBRE ELS DRETS HUMANS**

- 2 Com indica Bossacoma (2015, apartat 1.2), el terme ‘secessió’ es pot definir com a concepte erudit equivalent al que popularment s'anomena ‘independència’.
- 3 A aquestes obres caldria afegir un nombre considerable d'articles publicats als darrers anys entorn del procés català i les demandes de secessió, entre les quals val la pena destacar: SANJAUME, M. “The morality of secession: Secessionist and antisecessionist arguments in the Catalan case”, a CUADRAS-MORATÓ, X. (ed.) *Catalonia: A New Independent State in Europe?* Abingdon: Routledge, 2016, p. 82-106; REQUEJO, F. i SANJAUME, M., “Recognition and political accommodation: from regionalism to secessionism – The Catalan Case”, a GRÉGOIRE, J-F, JEWKES, M. (eds.), *Recognition and Redistribution in Multinational Federations*, Leuven University Press, 2015.
- 4 Per raons de brevetat, al llarg d'aquest article em referiré a *el procés* per al·ludir a l'actual etapa de renovació de les aspiracions sobiranistes a Catalunya.
- 5 The Purposes of the United Nations are:] (article 1.2) “To develop friendly relations among nations based on respect for the principle of equal rights and self-determination of peoples, and to take other appropriate measures to strengthen universal peace”.

com a opció legítima dins d'aquest marc. A més, al desvincular-se explícitament de la qüestió identitària, aquest marc eludeix qüestions crucials sobre la rellevància ètica de les reivindicacions de les minories culturals i nacionals que estan en el nucli dels debats internacionals sobre justícia política i drets humans de les darreres dècades;⁶ en aquest sentit, l'èmfasi en el dret a decidir tampoc permet elucidar de manera més àmplia la força que ha adquirit el procés sobiranista a Catalunya ni situar aquest procés en el marc d'un moviment més global.

D'altra banda, l'argument del respecte als drets històrics que s'emfatitza en clau exclusivament nacionalista acostuma a derivar en polèmiques que involucren arguments de justícia correctiva, i no pas distributiva. En aquest sentit, també distreuen l'atenció del problema crucial: la manca de reconeixement de Catalunya com a comunitat nacional i cultural distintiva en el

marc estatal –com a 'subjecte' de drets col·lectius, i no com a 'objecte' de tolerància, o de regulació– i la consegüent desigualtat o subordinació sistèmica en l'accés als recursos i competències que són imprescindibles pel seu desenvolupament com a tal comunitat distintiva. Aquestes qüestions, en canvi, han ocupat un espai central en el debat públic sorgit arran de processos sobiranistes similars en altres contextos democràtics, com són els casos d'Escòcia i de Quebec.

En definitiva, tal com tractaré de mostrar al llarg d'aquest article, la manera en què s'emmarca el procés sobiranista –és a dir, els arguments que es ressalten tant per

L'ÈMFASI EN EL DRET A DECIDIR TAMPOC PERMET ELUCIDAR DE MANERA MÉS ÀMPLIA LA FORÇA QUE HA ADQUIRIT EL PROCÉS SOBIRANISTA A CATALUNYA NI SITUAR AQUEST PROCÉS EN EL MARC D'UN MOVIMENT MÉS GLOBAL

explicar les seves arrels com per *justificar* les reivindicacions essencials que es plantegen– és fonamental més enllà de l'anàlisi teòric. De fet, en la mesura que els enfocaments dominants obvien l'anàlisi de qüestions de legitimitat intrínseca subjacents a les demandes de secessió, poden, fins i tot, resultar contraproduents. Per exemple, els discursos que emfatitzen raons històriques, o arguments exclusivament centrats en els greuges econòmics, contribueixen, indirectament, a consolidar els prejudicis que alimenten l'anticatalanisme profundament arrelat a Espanya. Pel que fa al "dret a decidir", és fàcil detectar un cert rerefons llibertari, que ignora les possibles repercussions negatives de les decisions majoritàries per altres subjectes potencialment afectats (incloent les minories internes). Com a conseqüència, el sobiranisme català es continua desdenyant com un moviment populista, centrat en els greuges fiscals, fomentat de manera irresponsable i oportunista per líders nacionalistes 'locals' que exploten les frustracions i la desafecció dels ciutadans en un context de crisi econòmica persistent, oferint una imatge idealitzada d'una Catalunya independent que cal desmitificar.⁷ Aquesta visió vincula 'secessionisme' a 'populisme',

6 Entre les obres més influents, tant en la filosofia política com en el dret, cal destacar: KYMLICKA, W. *Multicultural Citizenship. A liberal Theory of Minority Rights*, Oxford, Clarendon Press, 1995, i *Politics in the Vernacular. Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*, Oxford University Press, 2001; PATTEN, A., *Equal Recognition: The Moral Foundations of Minority Rights*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2014; TAYLOR, C., "The Politics of Recognition", a GUTMANN, A. (ed.) *Multiculturalism and "the Politics of Recognition". An Essay by Charles Taylor*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1992. He analitzat críticament els arguments centrats a la defensa dels drets col·lectius de les minories nacionals i culturals a TORBISCO CASALS, N., *Group Rights as Human Rights. A Liberal Approach to Multiculturalism*. Dordrecht, Springer, 2006.

7 En aquest punt, els paral·lelismes amb la campanya britànica a favor de la sortida de la Unió Europea –l'anomenat *Brexit*– són ineludibles.

o bé a 'nacionalisme extrem', de manera simplista, defugint les qüestions de justícia que han donat lloc al conflicte i que no són en absolut úniques del cas català.

Al meu parer, contradir aquest relat d'excepcionalitat i radicalitat del procés, promogut pels representats de l'Estat espanyol, exigeix exposar les seves similituds bàsiques amb altres moviments socials d'arrel identitària en contextos democràtics i –encara més important– justificar amb arguments rigorosos la seva legitimitat més enllà de la legalitat interna. Les actuals circumstàncies de confrontació amb l'Estat –determinat a obstaculitzar un procés d'autodeterminació en el marc d'una legalitat que avaluï, per exemple, la celebració d'un referèndum secessionista acordat– atorguen encara més rellevància als arguments de legitimitat, tant moral com política.

El propòsit principal de les pàgines següents és esclarir aquestes idees preliminars, fent èmfasi en el contrast entre, d'una banda, el plantejament contractualista, centrat en la justícia distributiva, adoptat per Bossacoma, i, de l'altra, els paradigmes alternatius de legitimitació de la secessió –en particular, l'apel·lació al dret històric associada a la retòrica nacionalista (II), i a l'anomenat 'dret a decidir' (III). Prèviament, però, l'apartat següent es dedica a desenvolupar les raons per les quals el procés sobiranista que viu Catalunya no és únic ni excepcional, sinó que s'emmarca en un fenomen més global de politització de la identitat que, en part, suposa una reacció a la globalització i posa en qüestió el tractament de la diversitat cultural a les democràcies contemporànies (I). Aquesta reflexió permetrà confrontar algunes de les crítiques bàsiques que es plantegen contra el procés per part de sectors suposadament progressistes. Finalment, a tall de conclusió (IV), exposaré les virtuts de tornar al paradigma universal dels drets humans, que és la veritable llengua franca del nostre temps; més concretament, reivindicaré la defensa d'una interpretació revisada del dret a l'autodeterminació dels pobles en contextos democràtics post-colonials, que posi l'accent en els problemes de reconeixement i de desigualtat estructural que pateixen moltes minories nacionals o 'nacions sense estat'.⁸ Aquesta reflexió permetrà reafirmar la necessitat de prioritzar el problema de la legitimitat moral i, en particular, la solidesa del recurs a la tradició filosòfica contractualista per part de Bossacoma. Tanmateix, al fil d'aquestes consideracions, plantejaré algunes objeccions crítiques a la concepció del dret a la secessió com a dret bàsic o primari, sens dubte una de les conclusions més controvertides de la seva original obra.

D'ALTRA BANDA, L'ARGUMENT DEL RESPECTE ALS DRETS HISTÒRICS QUE S'EMFATITZA EN CLAU EXCLUSIVAMENT NACIONALISTA ACOSTUMA A DERIVAR EN POLÈMIQUES QUE INVOLUCREN ARGUMENTS DE JUSTÍCIA CORRECTIVA, I NO PAS DISTRIBUTIVA

8 Pels propòsits d'aquest article, utilitzo les expressions 'minoria nacional', 'nacions sense estat' o 'poble' de manera sinònima. Les reticències a fer ús del terme 'minoria' en el context polític català s'entenen tenint en compte que la legislació internacional en matèria de drets humans reconeix el dret a l'autodeterminació exclusivament als pobles. Tanmateix, més enllà del pla jurídic, la determinació del tipus de subjecte col·lectiu designat pels conceptes esmentats és objecte de controvèrsia permanent, la qual cosa fa palesa la seva vaguetat intrínseca. En tot cas, seguint el criteri de Kymlicka (*Multicultural Citizenship*, op. cit., p. 10), el que veritablement resulta rellevant des de la perspectiva de la filosofia política normativa és abordar la legitimitat de les demandes de reconeixement cultural i de construcció d'institucions polítiques pròpies que, típicament, plantegen grups que es conceben a si mateixos com a nacions històriques. En contrast amb les minories nacionals, les minories ètniques (típicament composades per immigrants i els seus descendents) reclamen l'accés als drets civils i polítics bàsics, així com més inclusió i visibilitat dins de les institucions estatals majoritàries (és a dir, una política d'igualtat, més que no pas un reconeixement específic de la diferència).

I. La politització de la identitat: nacionalisme, liberalisme i drets de les minories nacionals

La majoria de moviments sobiranistes en entorns democràtics continuen invocant un discurs de reminiscències nacionalistes per tal de legitimar els seus projectes d'autodeterminació, tant interna (autonomistes o federalistes) com externa (independentistes o secessionistes). En el context d'aquest relat que prioritza qüestions d'identitat, la reivindicació de drets històrics de titularitat col·lectiva, inalienables i irrenunciables, sovint esdevé central. La nació s'invoca com a subjecte col·lectiu diferenciat, del qual se'n predica la seva existència continuada en el temps i, precisament, s'apela a aquesta història per justificar el 'dret' de la comunitat nacional a continuar existint com a tal. Així, en el preàmbul de l'Estatut d'autonomia de Catalunya de 2006 (Llei orgànica 6/2006), s'afirma que l'autogovern de Catalunya es fonamenta en la Constitució, però *també* "en els drets històrics del poble català" que justifiquen la "posició singular de la Generalitat".

Les demandes d'autogovern, o d'una especial acomodació política, per part de minories culturals (nacionals o ètniques)⁹ inevitablement condueixen a la politització de la identitat, un fenomen que s'ha expandit en les darreres dues dècades i que, per tant, transcendeix el cas concret de Catalunya.¹⁰

La visió dominant d'aquest fenomen el vincula a un impuls conservador regressiu, difícilment compatible amb el pluralisme inherent a la democràcia. En el nostre context, és freqüent que els crítics del procés l'associïn a una ideologia populista que emfatitza la preservació cultural, accentuant el risc que suposa la pertinença a Espanya per la supervivència de Catalunya com a comunitat nacional singular.

Indubtablement, el nacionalisme de les minories té un important component existencial, que es manifesta en el seu caràcter defensiu, contraposat al nacionalisme expansionista i homogeneïtzador, sovint no explícitament reconegut, de les majories culturals dominants als estats democràtics contemporanis.¹¹ Aquest matís és crucial per comprendre la politització de la identitat i l'auge del

**EN EL CONTEXT D'AQUEST RELAT
QUE PRIORITZA QÜESTIONS
D'IDENTITAT, LA REIVINDICACIÓ DE
DRETS HISTÒRICS DE TITULARITAT
COL·LECTIVA, INALIENABLES I
IRRENUNCIABLES, SOVINT ESDEVÉ
CENTRAL**

9 Vegeu nota 8.

10 TAYLOR, C. "The Politics of Recognition", op. cit.; HONNETH, A. *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*, Cambridge, Polity Press, 1995; BENHABIB, S., *The Claims of Culture*, Princeton University Press, 2002; PATTEN, A., *Equal Recognition: The Moral Foundations of Minority Rights*, op. cit.; APPIAH Kwame A., *The Ethics of Identity*, N.J., Princeton University Press, 2005; EISENBERG, A., *Reasons of Identity. A Normative Guide to the Political and Legal Assessment of Identity Claims*, New York, Oxford University Press, 2009.

11 He desenvolupat més extensament aquesta idea a TORBISCO CASALS, N., *Group Rights as Human Rights*, op. cit. 99-115. Per una comprensió del nacionalisme de les minories com a fenomen reactiu al nacionalisme assimilacionista dels estats, vegeu KYMLICKA, W, STRAEHLE, C., "Cosmopolitanism, Nation-States, and Minority Nationalism. A Critical review of Recent Literature", *European Journal of Philosophy*, vol. 7, n. 1, Abril 1999, p. 65-88.

sobiranisme en contextos democràtics i fins i tot de creixent globalització¹² i, en aquest sentit, restar excepcionalitat al cas català.¹³

Certament, com succeeix a Espanya, l'etiqueta 'nacionalista' s'acostuma a reservar als partits polítics o associacions que representen els interessos de les nacions minoritàries. Intel·lectuals i polítics pretesament 'cosmopolites', associats tant a partits d'esquerres com de dretes, denuncien que parlar d'identitat nacional en ple segle XXI és obsolet i obeeix a un afany 'populista' deplorable. En el context d'aquest discurs, el nacionalisme s'associa a una ètica comunitarista amb un rerefons conservador, que reifica les virtuts considerades 'particulars' de la pròpia nació per tal de justificar un projecte sobiranista necessàriament exclouent i insolidari. L'estat, en canvi, es concep de manera idealitzada, com una associació política inclusiva de ciutadans lliures i iguals constituït en base a una constitució comunament adoptada que estableix els drets i deures dels seus membres, representats de manera individualista –com a ciutadans, més que com a membres integrants de grups culturals específics–. En aquesta concepció, el 'nacionalisme' legítim als estats democràtics es pressuposa cívica, i el patriotisme dels ciutadans que formen part de la 'nació' és exclusivament 'constitucional', per expressar-ho en termes habermasians.¹⁴ En canvi, el nacionalisme de les minories es desqualifica com a ètnic i exclouent.

Tanmateix, aquesta objecció és incoherent i injusta. No només representa inadequadament el nacionalisme de les minories en contextos democràtics,¹⁵ sinó que l'avalua a partir d'estàndards de legitimitat que la immensa majoria d'estats democràtics incompleixen. Així, la crítica esmentada parteix de la falsa premissa segons la qual les democràcies actuals han deixat de representar identitats històriques nacionals concretes, per constituir-se en associacions cíviqües amb valor exclusivament instrumental: protegir els drets i interessos dels seus ciutadans, identificats com a membres de la comunitat política de manera formal.

EL NACIONALISME DE LES MINORIES TÉ UN IMPORTANT COMPONENT EXISTENCIAL, QUE ES MANIFESTA EN EL SEU CARÀCTER DEFENSIU, CONTRAPOSAT AL NACIONALISME EXPANSIONISTA I HOMOGENEÏZADOR DE LES MAJORIES CULTURALS DOMINANTS ALS ESTATS DEMOCRÀTICS CONTEMPORANIS

12 KEATING, M., MCGARRY, J. (eds.), *Minority Nationalism and the Changing International Order*, Oxford University Press, 2001.

13 Com afirmava un article titulat "Dismantling Empires Through Devolution", publicat al 2014 pel prestigiós magazine nord americà *The Atlantic*, la devolució de poders a unitats sub-estatals amb identitat pròpia (ja sigui en forma de transformació federal dels estats o de secessió) s'ha erigit en un fenomen polític central al segle XXI. Aquest instrument, segons l'autor, esdevé crucial per reconèixer la voluntat d'autogovern que expressen diferents subjectes col·lectius, com ara els pobles indígenes i les nacions sense estat, que rebutgen el llegat de les estructures colonials i del imperialisme que caracteritzaren la formació dels estats. Vegeu: <http://www.theatlantic.com/international/archive/2014/09/stronger-than-democracy/380774/>

14 HABERMAS, J., *The Postnational Constellation*, Cambridge, MA: MIT Press, 2001, p. 101.

15 Establir una distinció rígida entre nacionalisme ètnic i cívica amb el propòsit d'avaluar la legitimitat de diferents grups nacionals resulta poc plausible, ja que la incidència de factors ètnics i culturals en la identitat nacional col·lectiva continua vigent a tots els estats democràtics. En aquest sentit, KYMLICKA, W., *Politics in the Vernacular*, op. cit., p. 39-41; NIELSEN, K., "Cosmopolitan Nationalism", *The Monist* 82 (3), 1999, p. 446-490. Sobre la rellevància d'ambdós tipus de nacionalisme en les concepcions modernes de patriotisme, vegeu HOBBSAWM, Eric J., *Nations and Nationalism since 1870. Programme, Myth, Reality*. Cambridge, Cambridge University Press, 1991, p. 80-100.

Tanmateix, la realitat contradiu aquest patró.¹⁶ Lluny de mantenir un esperit republicà neutral, la majoria d'estats democràtics continuen profundament vinculats a una visió nacional de la identitat política, transmesa pels sistemes públics educatius, que reforcen la idea d'una

**LA MAJORIA D'ESTATS
DEMOCRÀTICS CONTINUEN
PROFUNDAMENT VINCULATS
A UNA VISIÓ NACIONAL DE LA
IDENTITAT POLÍTICA, TRANSMESA
PELS SISTEMES PÚBLICS
EDUCATIUS QUE REFORCEN
LA IDEA D'UNA HISTÒRIA,
LLENGUA, COSTUMS O FORMES
DE VIDA COMPARTIDES QUE
S'IDENTIFIQUEN AMB ELS TRETS
DE LA CULTURA DOMINANT**

història, llengua, costums o formes de vida compartides que, *de facto*, s'identifiquen amb els trets de la cultura dominant (o 'nació majoritària'). És clar que, tal com insistiré en la darrera secció d'aquest assaig, hi ha variants més i menys cíviques de nacionalisme. Però, en qualsevol cas, la distinció entre nacionalisme cívic i ètnic no es pot articular en el sentit prèviament descrit si la pretensió és establir diferències substancials entre estats. Així ho subscriuen un nodrit grup d'influents teòrics de la política –entre d'altres, Charles Taylor, David Miller, Yael Tamir, Margaret Moore o Will Kymlicka– que han criticat la tendència d'intel·lectuals i filòsofs contemporanis a assumir acríticament mites com el de la neutralitat i identitat purament cívica dels estats democràtics contemporanis. Aquest corrent crític –anomenat per Kymlicka “culturalisme liberal”–¹⁷ s'ha ocupat, d'una

banda, d'analitzar les relacions històriques entre liberalisme i nacionalisme, determinants en l'emergència i legitimació de l'estat democràtic modern; i, de l'altra, d'identificar les formes en què els estats democràtics actuals es continuen legitimant en projectes de construcció nacional articulats entorn a trets culturals específics. Malgrat que no és possible en el context d'aquest assaig examinar a fons les contribucions d'aquest moviment, una breu digressió entorn a les tesis centrals apuntades resulta pertinent per tal de ressaltar la incongruència de la ortodòxia dominant crítica amb l'atribució del dret a l'autodeterminació a les minories nacionals.¹⁸

Com és ben sabut, els impulsors republicans de les revolucions americana i francesa varen vincular el concepte de 'poble' al de 'nació'. La insistència en què el poder polític s'origina en el 'poble' feia necessària la delimitació dels elements crucials d'autoidentificació col·lectiva. Òbviament, ningú va suggerir que *qualsevol* agrupació aleatòria d'individus concentrats en un territori pogués aspirar a l'autogovern. Com explica Ernest Gellner,¹⁹ la idea de 'nació' va satisfer la necessitat de l'esmentada autoidentificació col·lectiva que, amb el temps, reemplaçaria la lleialtat a comunitats religioses i locals com a focus de reconeixement mutu. Els revolucionaris liberals francesos i americans varen invocar l'existència d'un substrat empíric (origen comú, llengua, història) per tal de justificar la construcció de l'estructura política que avui anomenem

16 He desenvolupat àmpliament aquesta objecció a la pretesa neutralitat del estat liberal a TORBISCO CASALS, N., *Group Rights as Human Rights*, op. cit., cap. IV; vegeu també VERGÉS (2014).

17 KYMLICKA, W., *Politics in the Vernacular*, op. cit., p. 39.

18 He analitzat extensament les contribucions més rellevants al 'culturalisme liberal' a TORBISCO CASALS, N., *Group Rights as Human Rights* (op. cit.). De fet, aquest moviment conforma el rerefons de la interessant discussió de Bossacoma a la primera part de la seva obra sobre com hauria de ser, idealment, un 'contracte multinacional'.

19 GELLNER, E., *Nations and Nationalism*, Oxford, Blackwell, 1983; en el mateix sentit, GUIBERNAU, M., *Nations without States: Political Communities in a Global Age*, Polity Press, 1999.

‘estat’. Obviant l’heterogeneïtat empírica innegable en la composició social i cultural de la població, la retòrica revolucionària invocà la idea de ‘nació, o de ‘poble unit’, per tal de justificar les aspiracions a la independència i l’autogovern.

Amb el decurs del temps, aquest sentit de la pertinença nacional s’erigeix en un focus primari d’autoidentificació pel subjecte emancipat modern, reemplaçant la centralitat de les identitats religioses i locals per vincles d’unió més seculars i amplis. Les nacions existeixen, doncs –no en un sentit ontològic, sinó sobre tot polític– quan els seus membres es reconeixen *subjectivament* com a membres en aquesta comunitat nacional abstracta que esdevé rellevant. Tot i que la història comuna, la llengua, l’etnicitat i el territori són elements potencialment significatius per explicar aquesta creença compartida, cap d’ells és indispensable. Benedict Anderson ho expressa de manera brillant quan sosté que la nació és, sobre tot, una “comunitat imaginada”.²⁰ En la concepció de David Miller,²¹ la nació és una comunitat històrica constituïda per creences compartides i un compromís mutu entre els seus membres, vinculada a un territori i que es distingeix d’altres comunitats per la seva cultura pública. Tanmateix, en la línia d’Anderson, Miller considera que l’element essencial és la creença compartida. El que constitueix una nació, per tant, “no és allò que és” (empíricament parlant), sinó “allò que la gent creu que és”;²² és a dir, la consciència col·lectiva subjectiva. “E Pluribus Unum”, el lema suggerit pel comitè establert pel congrés dels Estats Units al juliol de 1776 expressa eloqüentment aquesta idea.

El nacionalisme va actuar, doncs, com a catalitzador de les revolucions liberals. La ‘invenció’ de la nació, concretament, va jugar un rol clau en la legitimació del dret a l’autogovern, concebut essencialment en el marc d’un estat. Com afirma Habermas, la consciència nacional –que, en la seva opinió, no és més que una manifestació específicament moderna de la integració cultural– va subministrar el ciment per la integració cultural i l’emergència de l’estat modern.²³ D’aquí que els termes ‘estat’ i ‘nació’ van passar a emprar-se com a sinònims, i avui continuem parlant, per exemple, de dret ‘internacional’, o de passaports ‘nacionals’. Des del punt de vista polític, la nació va fer possible una forma nova, més abstracta, d’identificació mútua, que esdevingué crucial per consolidar els fonaments d’un model secularitzat de legitimitat política. L’estat liberal modern és, per tant, inconcebible com a una associació purament contingent de ciutadans, vinculats per un contracte social que els permet unir-se (o dissociar-se) lliurement al grup. La necessitat de reconeixement mutu com a membres d’un grup ‘nacional’ va ser clau per legitimar els projectes sobiranistes liberals. En aquest sentit, un dels passatges més citats pel que fa als vincles entre

EL SENTIMENT DE PERTINENÇA NACIONAL S’ERIGEIX EN UN FOCUS PRIMARI D’AUTOIDENTIFICACIÓ PEL SUBJECTE EMANCIPAT MODERN, SUBSTITUINT LES IDENTITATS RELIGIUSES I LOCALS PER VINCLES D’UNIÓ MÉS SECULARS I AMPLIS

20 ANDERSON, B., *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, Verso, 1983.

21 MILLER, D., *On Nationality*, Oxford, Clarendon Press, 1995.

22 CONNOR, W., *Etnonationalism. The Quest for Understanding*, Princeton, Princeton University Press, 1994.

23 HABERMAS, J., *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, Cambridge, Mass, MIT Press, 1996: 493; també en aquesta línia, VERGÉS, J. *La nació necessària*, op. cit.

nacionalisme liberal i democràcia és el següent fragment de la famosa obra *Consideracions sobre el govern representatiu*, de John Stuart Mill:

“Free institutions are next to impossible in a country made up of different nationalities. Among a people without fellow-feeling, especially if they read and speak different languages, the united public opinion, necessary to the working of representative government, cannot exist”.²⁴

La majoria d'autors que s'han sumat al corrent crític abans esmentat critiquen la tradició contractualista liberal per assumir un model de legitimitat dels estats que posa l'accent en la validesa formal dels acords constitucionals i presumeix l'homogeneïtat 'nacional' interna. Com assenyala Kymlicka, els exponents més destacats del liberalisme polític contemporani, com John Rawls, adopten implícitament un model de la polis on la comunitat política coincideix

amb la comunitat nacional.²⁵ Aquesta premissa condueix a oblitar la rellevància dels llaços polítics pre-existents, així com a deixar de banda els problemes de justícia que sorgeixen degut a la diversitat cultural i nacional que s'ha mantingut en molts estats, a pesar de les polítiques coercitives adoptades amb el propòsit d'assolir la 'unitat nacional' desitjada.²⁶

D'altra banda, la visió actual del nacionalisme com a patologia social que cal combatre tendeix a caracteritzar els vincles emocionals que la majoria de persones continuen mantenint amb la seva nació com a 'irracional' i 'perillós'. Sens dubte, el temor a les derivacions feixistes i ètniques més nefastes d'aquesta ideologia –manifestades a Europa durant el nazisme i també, més recentment, en el procés de desintegració de Iugoslàvia– explica aquesta propensió a demonitzar els moviments d'arrel identitària.²⁷ Ara bé, com remarca Anderson,²⁸ no podem perdre de vista que el nacionalisme també ha sigut capaç de generar confiança, lleialtat i sacrifici, assentant els fonaments que fan possible la consolidació dels valors d'igualtat i solidaritat inherents a la democràcia social.²⁹ Al recrear la idea d'un passat compartit i una il·lusió de futur comú, la nacionalitat s'erigeix com a tret integrador capaç de mobilitzar les voluntats individuals per la consecució

**LA 'INVENCIÓ' DE LA NACIÓ,
CONCRETAMENT, VA JUGAR
UN ROL CLAU EN LA LEGITIMACIÓ
DEL DRET A L'AUTOGOVERN,
CONCEBUT ESSENCIALMENT
EN EL MARC D'UN ESTAT**

24 STUART MILL, J., *Considerations on Representative Government*, 2ª edició, London, Parker, (1861), p. 296.

25 KYMLICKA, W., *Multicultural Citizenship*, op. cit., p. 30-31.

26 Com indica Bossacoma a *Justícia i legalitat de la secessió* (op. cit., p. 25): “Car la tradició contractual pren l'existència del grup com a dada prèvia i aparentment incontrovertida, el marc espacial d'exercici de la democràcia liberal es dol sovint d'un vici original i ocult.”

27 Per cert, també altres ideologies, com ara el marxisme, han esdevingut opressores i s'han emprat per justificar règims totalitaris brutals; per tant, aquesta dimensió negativa no és exclusiva del nacionalisme.

28 ANDERSON, B., *Imagined Communities*, op. cit., p. 141

29 He analitzat els problemes que planteja la recreació dels llaços rellevants de comunitat i solidaritat a nivell transnacional a TORBISCO CASALS, N., “Beyond Altruism? Globalizing Democracy in the Age of Distrust”, *The Monist*, 98, 2015: 457-474. Sobre la difícil qüestió de com fer compatible solidaritat i diversitat cultural: VAN PARIJS, P. (ed.), *Cultural Diversity versus Economic Solidarity*, Brussels, De Boeck Universit , 2004.

d'objectius comuns. Contribueix, per tant, a transcendir els vincles més locals, augmentant la confiança més enllà de les relacions interpersonals i les afiliacions grupals més concretes (religioses, ètniques, de classe o culturals). Com a resultat, els ciutadans reconeixen obligacions especialment exigents cap als seus compatriotes que, d'altra manera, resultarien més difícils d'assumir de manera voluntària.³⁰

En definitiva, inventades o no, allò rellevant és que la idea de nació juga un paper decisiu en la construcció de l'estat secular modern, i el desenvolupament de la consciència subjectiva individual de pertinença nacional ha estat clau per fomentar valors essencials per la generació de bens públics.³¹ Ara bé, tornant a la idea central esbossada a l'inici d'aquesta secció, no es pot obviar que l'ideal d'unitat nacional es va tractar de recrear artificialment, per mitjà de projectes de construcció nacional que privilegiaren determinades cultures i llengües. Ignorant una realitat molt més complexa, tots els estats van fomentar deliberadament una versió uniforme de la història, de les tradicions o costums amb l'objectiu de fer efectiu el dogma revolucionari de que “la sobirania resideix en la nació”. Com escriu Hanna Arendt, en el model d'igualtat liberal, “una nació dins una nació no es podia tolerar més”.³² En conseqüència, la concepció cívica o voluntarista de nació –com un “plebiscit diari” en la cèlebre expressió d'Ernest Renan—³³ va acabar marginada.

Típicament, les polítiques assimilacionistes adoptades per suprimir la diferència es van legitimar en base a arguments paternalistes i etnocèntrics que justificaren la dominació de grups culturals i lingüístics considerats ‘superiors’.³⁴ Com observa Luis Villoro, també el colonialisme s'empara en la suposada benevolència de nacions ‘superiors’ amb pretensió de que pretenen contribuir al desenvolupament de pobles considerats ‘primitius’.³⁵ Veit Bader utilitza l'encertada

LA VISIÓ ACTUAL DEL NACIONALISME COM A PATOLOGIA SOCIAL QUE CAL COMBATRE TENDEIX A CARACTERITZAR ELS VINCLES EMOCIONALS QUE LA MAJORIA DE PERSONES CONTINUEN MANTENINT AMB LA SEVA NACIÓ COM A 'IRRACIONALS' I 'PERILLOSOS'

30 Per raons d'espai, no és possible desenvolupar més aquest punt que, com pot intuir-se, planteja la necessitat de recrear vincles identitaris amb una comunitat política concreta per tal d'afavorir l'assoliment d'objectius de justícia social (malgrat no estiguin basats en trets o llaços d'unió ‘reals’, sinó en reconstruccions capaces d'enfortir imatges d'unitat). En aquest sentit, els vincles entre nacionalisme i liberalisme social no poden simplement depreciar-se sense oferir alternatives que permetin generar lligams significatius entre els individus. Com observa David Miller (*On Nationality*, op. cit.) cal tenir present que si destruïm els llaços generats per la comunitat nacional sense tenir una visió alternativa de la comunitat correm el risc de destruir també els fonaments que fan viable la cooperació necessària per fer efectius els idearis de la social democràcia.

31 MILLER, D., *On Nationality*, op. cit., p. 23.

32 ARENDT, H., *The Origins of Totalitarianism*, San Diego, Harcourt Brace, 1973, p. 11.

33 RENAN, E., *Qu'est-ce qu'une nation*. Texte integral de la conferència pronunciada a FOREST, P. (coord.) *Qu'est-ce qu'une nation? Littérature et identité nationale de 1871 à 1914*. Pierre Bordas et fils, Éditeur, Paris 1991.

34 He analitzat amb més detall els processos d'erradicació cultural durant la formació dels Estats Units i a la França post-revolucionària a TORBISCO CASALS, N., *Group Rights as Human Rights*, op. cit., p. 104-108.

35 VILLORO, L., “Sobre relativismo cultural y universalismo ético. En torno a ideas de Ernesto Garzón Valdés”, a CARBONELL, M., CRUZ PARCERO, J. A., VÁZQUEZ, R. (eds.), *Derechos sociales y derechos de las minorías*, UNAM, México, 2000.

expressió “universalisme xovinista”³⁶ per tal de descriure aquest discurs, on el colonitzador s’erigeix com a portador d’una ètica universal que cal imposar a cultures més primitives, o menys desenvolupades, basades en valors ‘particularistes’.

Els models contractualistes no s’han preocupat d’explorar en profunditat les implicacions d’aquestes polítiques en la posició actual de les minories culturals. En l’eloqüent expressió de Yael Tamir, aquestes qüestions romanen en “l’agenda oculta del liberalisme”.³⁷ No cal dir que molts grups minoritaris –tant nacionals com ètnics– varen tractar de resistir aquestes polítiques, sovint extremadament coercitives, d’imposició cultural. En alguns casos, la resistència va ser efectiva, en el sentit que la preservació de les identitats i llengües minoritàries (si més no, en la esfera privada) va impossibilitar l’èxit de la integració forçosa. Són especialment aquests grups (per regla general, nacions minoritàries i pobles indígenes territorialment concentrats) que es continuen mobilitzant contra la posició dominant de les cultures majoritàries. De fet, no és casualitat que la discussió entorn a la secessió i els drets humans col·lectius hagi reemergit amb força precisament en contextos democràtics. Malgrat les opinions que consideren paradoxal aquest fenomen, la consolidació de la democràcia i dels drets humans individuals –com ara les

llibertats d’expressió, d’associació i de manifestació; el dret a la dignitat i a la no discriminació– proporcionen la plataforma necessària per aprofundir en l’ideal emancipador inherent a modernitat i promoure la no-subordinació dels grups minoritaris.

Tornant al cas de Catalunya, el problema dels detractors del procés no és simplement que ignoren els vincles històrics entre nacionalisme i liberalisme, sinó que, a més a més, eludeixen admetre fins a quin punt que el nacionalisme estatal continua plenament vigent. Aquest element és crucial. Les pràctiques dels estats democràtics en cap

cas s’acosten a l’ideal de neutralitat cultural i identitària que propugna la doctrina liberal contemporània. És cert que, en les actuals democràcies, aquest biaix a favor de la llengua i cultura majoritàries³⁸ és, normalment, indirecte; atès que, òbviament, l’adopció de polítiques repressores característiques del passat violarien els drets individuals. Però les pràctiques institucionals i les polítiques culturals contribueixen a mantenir la posició dominant de la qual, *de facto*, gaudeixen les majories culturals.

Per exemple: les polítiques educatives solen prioritzar la llengua, història i cultura de la majoria; l’administració i l’exercit continuen promovent una imatge homogènia de la identitat col·lectiva, o assumint la prioritat d’una nació ‘comuna’, que se superposa a les altres ‘nacionalitats’ o identitats ‘regionals’; s’assumeix que els membres del grup minoritari han d’assolir un elevat nivell d’integració en la cultura i llengua dominants per tal de poder participar plenament

**NO ES POT OBIAR QUE
L'IDEAL D'UNITAT NACIONAL
ES VA TRACTAR DE RECREAR
ARTIFICIALMENT, PER MITJÀ DE
PROJECTES DE CONSTRUCCIÓ
NACIONAL QUE PRIVILEGIAREN
DETERMINADES CULTURES I
LLENGÜES**

36 BADER, V., “The cultural conditions of Transnational Citizenship. On the interpenetration of Political and Ethnic Cultures”, *Political Theory* 25 (6), 1997.

37 TAMIR, Y., *Liberal Nationalism*, Princeton, Princeton University Press, 1993, p. 117.

38 BOSSACOMA (*Justícia i Legalitat de la secessió*, op. cit., p. 47-52) exposa i tracta de rectificar aquest biaix amb la seva proposta de contracte multinacional hipotètic.

en la vida pública i desenvolupar-se en el món professional (la seva identitat té sentit, per tant, si es desenvolupa com a bi- o multi-cultural), però aquesta exigència no és recíproca. Altrament dit: els individus que pertanyen al grup cultural dominant no se'ls reclama un coneixement equivalent de les cultures, històries i llengües minoritàries (que expressaria millor l'ideal de reciprocitat que involucra el 'principi de reconeixement igual' que propugna Alan Patten),³⁹ i les seves oportunitats d'assolir posicions influents en l'esfera pública i una representació efectiva són significativament superiors a les dels membres dels grups minoritaris.

Com a conseqüència d'aquestes asimetries, les identitats minoritàries conserven un estatus subordinat i, sovint, són devaluades fins al punt de ser considerades 'inferiors', o 'menys valuoses', en l'escala d'una jerarquia implícita amb repercussions socials importants.⁴⁰ Aquesta percepció no només nodreix els prejudicis i estereotips derivats del desconeixement profundament arrelat de les cultures minoritàries entre els membres del grup dominant; com argumentaré més endavant, la manca d'un pluralisme nacional genuí –és a dir, d'un reconeixement igualitari en l'esfera pública– afecta a l'autonomia individual i reproduceix la desigualtat sistèmica que pateixen els membres de nacions minoritàries.⁴¹

En definitiva, el nacionalisme estatal continua plenament vigent en molts aspectes. Com argumenta Will Kymlicka, la separació entre estat i nació, o entre dret i cultura, continua essent un mite en la majoria de democràcies contemporànies. De fet, la neutralitat estatal, entesa com a no-intervenció de l'estat en la configuració de la identitat sociocultural, és bàsicament impossible.⁴² En el món contemporani, els estats necessàriament han de prendre decisions que incideixen en la configuració cultural i en els valors de la societat –per exemple, decisions sobre les llengües oficials i les polítiques culturals, els continguts educatius que s'ensenyen a les escoles, sobre símbols públics, festes 'nacionals' i naturalització dels immigrants, entre d'altres. En la mesura que, en una democràcia, el criteri per adoptar decisions polítiques que configuren l'esfera pública prioritza la voluntat de la majoria, els interessos i identitats de les minories culturals corren el risc de resultar sistemàticament marginats quan no són objecte d'acomodació institucional específica.

Les aspiracions sobiranistes de les minories generen, per tant, una situació que es podria qualificar de *nacionalismes en conflicte*. Així doncs, la crítica al relat nacionalista que emmarca les ambicions de les minories nacionals només es pot concebre des del cinisme.

AIXÍ DONCS, LA CRÍTICA AL RELAT NACIONALISTA QUE EMMARCA LES AMBICIONS DE LES MINORIES NACIONALS NOMÉS ES POT CONCEBRE DES DEL CINISME

39 PATTEN, A., *Equal Recognition*, op. cit.

40 Nancy Fraser fa referència a aquestes jerarquies d'estatus que, com remarca aquesta autora, no necessàriament es corresponen amb les jerarquies de caràcter socio-econòmiques. "From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in A 'Post-Socialist' Age, a WILLET, C. (ed.), *Theorising Multiculturalism*, Malden, Mass.: Blackwell, 1998, p. 19-49.

41 He abordat el problema de les desigualtats sistèmiques o estructurals que afecten a diferents tipus de minories a "La institucionalització de la diferència: Algunas notas sobre desigualdad estructural y democracia", a SABA, R. (ed.), *Los límites de la democracia*, editores del Puerto, Buenos Aires, 2005. Vegeu també YOUNG, Iris M. "Equality of Whom? Social Groups and Judgments of Injustice", *The Journal of Political Philosophy*, v. 9, n.1, 2001, p. 1-18.

42 Tanmateix, he defensat una forma de neutralitat 'consequencial', més propera al reconeixement igualitari, a *Group Rights as Human Rights*, op. cit., p. 124-132.

tracta de què, històricament, el nacionalisme ha estat decisiu per legitimar la creació dels propis estats que neguen intel·ligibilitat al mateix discurs quan s'utilitza per part dels grups minoritaris. El problema és que molts d'aquests estats, com és el cas d'Espanya, continuen reafirmant una

**ÉS DEL TOT LÒGIC QUE LES
NACIONS MINORITÀRIES
RECORRIN A ESTRATÈGIES
IDÈNTIQUES A LES EMPRADES PER
LES NACIONS DOMINANTS AMB LA
FINALITAT D'ASSOLIR LA MATEIXA
POSICIÓ QUE ELS ATORGA UN
PODER CLARAMENT ASIMÈTRIC**

versió unitària de la nació, que rebutja el reconeixement igualitari de totes les llengües i cultures en l'esfera pública. És des d'aquesta perspectiva que Noam Chomsky afirma que el procés sobiranista de Catalunya "és un capítol afegit a l'intent del poble català per salvar la seva identitat i la seva llengua després de segles d'imposicions i intents assimilacionistes de l'Estat espanyol".⁴³

En aquesta situació, és del tot lògic que les nacions minoritàries (i també els pobles indígenes) recorrin a estratègies *idèntiques* a les emprades per les nacions dominants amb la finalitat d'assolir la mateixa posició preeminent que aquestes ostenten en tant que estats. De fet, el que resulta irracional és continuar acceptant un *status quo* que subordina a aquests grups de manera sistemàtica, especialment quan l'estat s'oposa a acomodar les seves identitats de manera específica. En aquest sentit, és important notar que, a diferència del nacionalisme estatal, el nacionalisme de les minories es fonamenta en un discurs de resistència, i no pas de dominació, basat en la voluntat de combatre asimetries culturals i de poder. L'objectiu central és reivindicar la igual dignitat de totes les llengües i cultures, i el dret dels seus membres a tenir accés als *mateixos* recursos i institucions dels quals disposen les majories per tal de desenvolupar-se.

II. Minories nacionals, sobirania i drets històrics

Tal com es desprèn de la discussió precedent, la politització de la identitat en contextos democràtics es vincula a controvèrsies entorn als drets col·lectius de minories nacionals i pobles indígenes, entre altres grups. Per les raons exposades, és un error desqualificar aquestes reclamacions *ab initio* com a regressives, o bé associar la mobilització política d'aquests grups a la defensa essencialista d'identitats comunals històriques. Per contra, la reclamació d'una acomodació específica que planteja, per exemple, Catalunya –tant si es concreta en la necessitat d'assolir quotes més elevades d'autogovern i autonomia cultural en el marc de l'Estat espanyol, com si involucra la creació d'un nou estat– sorgeix, principalment, com a reacció a desigualtats estructurals persistents (no necessàriament econòmiques, sinó d'estatus inferior o de presència limitada a les institucions polítiques estatals). Tal com he argumentat, les demandes sobiranistes posen de manifest dues qüestions fonamentals: d'una banda, la incongruència de la suposada neutralitat

43 CHOMSKY, N.. Entrevista Google Talks: <https://www.youtube.com/watch?v=Y3PwG4UoJoY&list=PL39Bo0547634B9451>. Altres influents intel·lectuals, com el propi Jürgen Habermas, han afirmat també que les disputes violentes viscudes al País Basc o a Irlanda del Nord s'han d'interpretar com a conseqüència de les exclusions històriques dels processos de construcció nacional-estatal. HABERMAS, J., *The Postnational Constellation. Political Essays*, Cambridge, M.A.: The MIT Press, 2001, p. 71-72.

dels estats democràtics; de l'altra, la persistència dels efectes de les polítiques assimilacionistes d'aquests estats (en particular, de la posició subordinada que ocupen alguns dels seus ciutadans, no tant com a individus, sinó com a membres de grups identitaris minoritaris). En aquest sentit, l'atribució constitucional de drets i llibertats individuals als ciutadans no ofereix cap resposta al repte de l'acomodació de la diversitat i la igualtat multicultural.

Ara bé, com he apuntat a la introducció, les reivindicacions sobiranistes en clau nacionalista per part de grups minoritaris sovint es concreten en la defensa dels anomenats 'drets històrics'. Aquest paradigma normatiu tendeix a accentuar les injustícies o greuges derivats de projectes de construcció nacional encaminats a garantir l'hegemonia d'un grup cultural o ènic concret. No és estrany, per tant, que la defensa de drets històrics es plantegi en el marc d'un procés revisionista de la historiografia 'oficial' no exempt de polèmica. A Catalunya, el renovat debat entre historiadors arran de la commemoració del tricentenari del setge de les tropes borbòniques en clau 'nacional' o, també, la polèmica generada pel simposi organitzat pel Centre d'Història Contemporània de Catalunya titulat "Espanya contra Catalunya" al 2013 en són exemples clars.⁴⁴

Malgrat les objeccions que critiquen l'anàlisi dels historiadors 'locals' per tergiversar la història i el significat de les institucions en el passat (difícilment trasplantable al món present) amb la finalitat de justificar reivindicacions polítiques, aquesta és una polèmica habitual en contextos de 'nacionalismes en conflicte', en el sentit abans esmentat. Sense entrar a valorar la disputa específica entre historiadors generada al voltant de les perspectives plurals entorn als esdeveniments del 1714, tampoc resulta excepcional que la revisió crítica de la història 'oficial' dels estats emergeixi amb força arran de processos d'autodeterminació derivats d'una història conflictiva en les relacions entre majories i minories culturals. Els intensos debats al Canadà o a Austràlia al llarg de les darreres dues dècades en el marc de les lluites pel reconeixement dels drets indígenes –i, al Canadà, concretament, de la identitat cultural específica del Quebec– ofereixen una mostra d'aquests processos de revisió crítica de les versions de la història dels estats transmises per sistemes educatius amb una funció indubtablement 'nacionalitzadora'. A banda d'atorgar visibilitat a episodis de repressió i humiliació dels grups minoritaris representats de manera marginal per la narrativa 'oficial', aquests processos han estat claus en molts casos per refundar la 'polis' sobre bases més inclusives i respectuoses amb la diversitat interna.

El debat generat entorn a les versions revisionistes de la història compleix, en definitiva, funcions fonamentals. Contribueix a desmitificar la història oficial, dignificant les històries marginades o falsament representades, que, tanmateix, són importants en la reconstrucció positiva de la identitat dels membres de comunitats culturals i lingüístiques minoritàries. En aquest sentit, en el marc d'aquests debats, allò que anomenem 'història' es qüestiona i re-escriu des

**LES DEMANDES SOBIRANISTES
POSEN DE MANIFEST DUES
QÜESTIONS FONAMENTALS: D'UNA
BANDA, LA INCONGRUÈNCIA DE
LA SUPOSADA NEUTRALITAT DELS
ESTATS DEMOCRÀTICS**

44 La polèmica que va envoltar el simposi estrictament acadèmic va arribar fins a l'extrem de provocar declaracions per part de la fiscalia general de Catalunya i també la de l'Estat, vegeu: <http://www.lavanguardia.com/politica/20131212/54396092565/simposio-espana-contra-catalunya-criticas-denuncias.html>.

de la *perspectiva* d'aquests grups marginats.⁴⁵ En el cas de Catalunya, aquest intent revisionista ha estat desacreditat per prominents historiadors espanyols que critiquen el propòsit 'ideològic' que l'inspira, com ho il·lustra l'intens debat sobre la plausibilitat de la narrativa reivindicada de

**DE L'ALTRA, LA PERSISTÈNCIA
DELS EFECTES DE LES POLÍTIQUES
ASSIMILACIONISTES D'AQUESTS
ESTATS (EN PARTICULAR, DE
LA POSICIÓ SUBORDINADA QUE
OCUPEN ALGUNS CIUTADANS,
NO TANT COM A INDIVIDUS, SINÓ
COM A MEMBRES DE GRUPS
IDENTITARIS MINORITARIS)**

manera oficial pel que fa als fets del 1714. Evidentment, hi ha versions més i menys plausibles de la història, i aquest article no pretén entrar a valorar les diverses conjectures teòriques que motiven aquesta polèmica. En tot cas, es difícil obviar que la història consagra una narrativa escrita des de la perspectiva dels victoriosos, com va observar Walter Benjamin en el context de les seves influents tesis sobre el materialisme històric;⁴⁶ i, per consegüent, cal desmitificar la suposada 'objectivitat' o 'neutralitat' de la història oficial dels estats, edificada a partir d'una selecció d'episodis i mites que emfatitzen la unitat per sobre del conflicte i la diversitat, amb la voluntat de promoure un context d'auto-

identificació i comprensió col·lectiu homogeni. Així cal interpretar la referència que encapçala aquest article, que pretén accentuar la invisibilitat i feblesa de les histories dels col·lectius oprimits i vençuts, que s'acostuma a relativitzar i/o marginar.

Tanmateix, el recurs a la categoria concreta dels drets històrics com a marc general per legitimar el dret a l'autogovern de les minories nacionals (o bé el reconeixement d'un status polític diferenciat, o de drets culturals específics) és objecte de crítiques parcialment encertades, al meu parer. A Espanya, Francisco Laporta y Alejandro Saiz Arnaiz han negat que la disposició addicional primera de la Constitució espanyola –que estableix que la norma fonamental “ampara y respeta los derechos históricos de los territorios forales”– es pugui invocar per exigir el reconeixement de subjectes polítics concrets o la garantia institucional dels règims forals.⁴⁷ Segons aquests autors, la disposició esmentada és purament facultativa i, com a tal, no imposa cap obligació a les autoritats competents. Aquesta interpretació sens dubte restrictiva –és difícil assumir que d'aquesta disposició no resulta, com a mínim, una obligació estatal de no derogació del dret foral– encobreix la percepció en virtut de la qual el reconeixement de drets històrics

45 Cal remarcar que la vulnerabilitat no és merament socioeconòmica, en el sentit que interpreten les teories de les teories de la justícia política tradicionals. La idea central que caracteritza el corrent del liberalisme cultural és que els estats poden tractar injustament als membres de les minories culturals, no només denegant-los els seus drets civils, polítics i econòmics, sinó també trivialitzant o ignorant les seves identitats culturals, sense garantir, per tant, el que Alan Patten anomena “equal recognition” (PATTEN, A., *Equal Recognition: The Moral Foundations of Minority Rights*, op.cit.) Aquest és el tipus d'injustícia que Nancy Fraser (“From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a ‘Post-Socialist’ Age, op. cit.) i Charles Taylor (“The Politics of Recognition”, op. cit.) identifiquen com a fracàs de “reconeixement”, i que per tant està lligada, sobre tot, a la perpetuació de jerarquies d'estatus que no es redueixen a injustícies econòmiques, sinó que es manifesten sobre tot en patrons culturals de representació estereotipada, o de dominació culturals. Per exemple, els ciutadans homosexuals poden gaudir d'un estatus econòmic igual o superior al dels ciutadans heterosexuales, però continuen patint les conseqüències de patrons socials homòfobs que restringeixen el ple desenvolupament de la seva autonomia.

46 BENJAMIN, W., *Illuminations. Essays and Reflections*, New York, Schocken Books, 2007, p. 253 i següents.

47 LAPORTA, F., SAIZ ARNAIZ, A., *Los derechos históricos en la Constitución*. Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2006.

suposa una distorsió de la tradició liberal racionalista que inspira el constitucionalisme democràtic. Laporta explícitament sosté que la disposició addicional primera de la Constitució obre la porta a elements que subverteixen la idea d'igualtat entre tots els espanyols.

Certament, la noció de 'drets històrics' conté ressonàncies associades a la idea de 'privilegi' (etimològicament "lleï privada o particular"), que inevitablement col·lideix amb l'ètica subjacent a la doctrina dels drets humans com a drets universals incorporada a les constitucions democràtiques. En aquesta línia, cal recordar que durant el tortuós procés de gestació de l'actual Estatut d'autonomia de Catalunya es va criticar molt la declaració –en el preàmbul d'aquesta norma– que l'autogovern de Catalunya deriva de drets històrics. Òbviament, el sentit profund d'aquesta declaració és reafirmar una qüestió existencial: l'existència de Catalunya com a 'nació (o com a 'poble sobirà', si es vol) i del seu dret d'autogovern que precedeixen a la constitució democràtica de l'Estat espanyol aprovada l'any 1978. Altrament dit, la Constitució espanyola no concedeix drets a Catalunya, sinó que reconeix el seu estatus i drets històrics.⁴⁸ Tanmateix, aquest model de legitimació de la sobirania (i dels drets col·lectius, en general) incorpora algunes contradiccions que convé tenir presents:

AQUEST MODEL DE LEGITIMACIÓ DE LA SOBIRANIA (I DELS DRETS COL·LECTIUS, EN GENERAL) INCORPORA ALGUNES CONTRADICCIONS QUE CONVÉ TENIR PRESENTS

Per començar, sembla atorgar una posició de superioritat difícilment justificable als grups nacionals que han estat capaços de mantenir institucions i vincles territorials que han perdurat al llarg del temps. Una implicació difícilment assumible d'aquest raonament seria que els pobles més oprimits no estarien legitimats a reivindicar drets històrics. Pensem, per exemple, en grups que no han pogut mantenir el seu estatus distintiu perquè han estat objecte de polítiques d'aculturació profundes o, fins i tot, d'exterminació física (genocidi); o bé comunitats que han perdut la connexió amb els seus territoris ancestrals perquè han estat forçades a desplaçar-se i, per tant, condemnades a dispersar-se i a abandonar les seves formes de vida o de govern tradicionals.

A més, la defensa dels drets històrics s'associa a l'assumpció d'una ontologia social incoherent; en especial, la idea que existeixen ens col·lectius que perduren en el temps, no reduïbles a subjectes individuals, i amb la capacitat de ser titulars de drets inalienables. Tal defensa sembla assumir una mena d'holisme social intel·ligible des dels postulats individualistes propis de la tradició liberal moderna.

Mes enllà de l'objecció filosòfica, a la pràctica, el que preocupa als detractors liberals dels drets històrics és la potencial instrumentalització política de l'individu inherent a aquest tipus d'argumentació. Molt breument: si determinades comunitats històriques tenen el dret a l'autogovern per tal de preservar les seves tradicions, llengües i formes de vida pròpies, llavors semblaria que els seus membres tenen el *deure* de continuar mantenint aquesta identitat concreta –per exemple, el deure de seguir parlant una determinada llengua, preservar costums i tradicions, etc.–. Aquest suposat deure encaixa millor amb un pensament conservador d'arrel comunitarista,

48 Val la pena fer notar que la idea és anàloga a la noció de persona i de drets individuals més coherent amb els drets humans universals. A tall d'exemple, les dones o les minories racials no són persones en virtut del que una constitució o sistema jurídic positiu els concedeixi la personalitat, sinó que el dret reconeix un subjecte preexistent i garanteix uns drets inherents a la personalitat.

el qual justifica el sacrifici de les llibertats individuals a fi de salvaguardar una determinada visió essencialista de la comunitat.

Per últim, l'argument dels drets històrics té un abast limitat, perquè tendeix a situar la necessitat de reconeixement en el marc de la justícia correctiva, més que no pas redistributiva. D'aquesta manera, resulta difícil argumentar que l'autogovern s'hauria d'estendre més enllà dels àmbits materials que, històricament, delimitaven l'autonomia política del grup en qüestió i, encara més, justificar demandes secessionistes.

De nou, el cas de Catalunya il·lustra clarament aquestes limitacions. Per començar, l'apel·lació als drets històrics situa en primer pla les discussions sobre la plausibilitat del relat 'nacionalista' que atribueix greuges concrets a l'Estat espanyol. En conseqüència, el debat públic es focalitza en el passat, no només en traçar l'existència d'una comunitat i les seves institucions pròpies, sinó en identificar les injustícies històriques comeses contra la nació minoritària. La finalitat és reclamar a l'estat una política del reconeixement, en la terminologia de Taylor, que es materialitzi en la garantia dels drets històrics d'aquesta comunitat.

En la meua opinió, les demandes de secessió típicament es plantegen quan aquesta política del reconeixement fracassa i la politització de la identitat condueix a reafirmar una visió excloent de l'estat com a mirall (i propietat) de la majoria cultural dominant. Aquesta és la narrativa que millor explica l'auge de l'independentisme a Catalunya: l'existència de la nació catalana, en tant

**D'UNA BANDA, SEMBLA ATORGAR
UNA POSICIÓ DE SUPERIORITAT
DIFÍCILMENT JUSTIFICABLE ALS
GRUPS NACIONALS QUE HAN
ESTAT CAPAÇOS DE MANTENIR
INSTITUCIONS I VINCLES
TERRITORIALS QUE HAN
PERDURAT AL LLARG DEL TEMPS**

que subjecte col·lectiu, es nega oficialment (malgrat que els ciutadans de Catalunya majoritàriament s'identifiquen amb aquesta comunitat històrica, reafirmant, per tant, la concepció més voluntarista de nació articulada per Renan); els seus representants són ignorats com a interlocutors vàlids capaços de redefinir l'agenda política estatal, i, com a producte d'aquest procés, la nació 'espanyola' es reafirma com a únic subjecte legítim capaç d'exercir el dret a l'autogovern.

Tanmateix, l'èmfasi en els drets històrics i els greuges passats sovint desvien l'atenció cap a debats amb una dimensió quasi metafísica –altrament dit, si Espanya és 'res-

ponsable' o 'culpable' dels greuges del passat– que impedeix centrar l'atenció en els problemes presents de justícia distributiva que afecten als membres de la nació minoritària com a resultat de les desigualtats estructurals persistents exposades a l'apartat precedent. Amb això no vull dir que el passat és insignificant ni tampoc que els greuges s'haurien d'oblidar. Al contrari, la història és fonamental per *explicar* mobilitzacions socials i polítiques com les viscudes a Catalunya als darrers anys, ja que atorga sentit al valor que els individus actuals atribueixen a la seva comunitat com a font d'identitat.⁴⁹ Però, des d'un punt de vista lògic, és fal·laç apel·lar a fets històrics (que la Catalunya prèvia al 1714 era una entitat pròpia que gaudia d'amplis poders de sobirania) per justificar proposicions normatives, ja siguin morals o jurídiques.

De la tradició, en altres paraules, no se'n deriva de manera intrínseca cap raó. Malgrat l'ampli ressò de la idea contrària en els debats públics, les implicacions d'aquest raonament són del tot absurdes. Per exemple, els homes podrien apel·lar als seus drets històrics per justificar el seu dret a

49 Negar l'holisme social no implicar negar que tingui sentit parlar de l'existència de grups o comunitats col·lectives concretes.

perpetuar el patriarcat, o a subjugar les dones, o a maltractar els animals. La protecció de la tradició exigeix, per tant, raons normatives independents que justifiquin no ja l'existència de determinades pràctiques o bé costums, sinó la seva legitimitat per tal de ser adoptades com a norma.

A més a més, els arguments basats en la justícia correctiva no permeten captar un element fonamental del tipus de demandes que estem analitzant. De la mateixa manera que les dones víctimes de violència domèstica no només reclamen el dret a ser compensades, sinó el dret a viure com a dones en una societat lliure de violència on puguin desenvolupar la seva identitat lliurement, els grups culturals o nacionals minoritaris no pretenen (o no exclusivament) que es corregeixin les injustícies del passat, produïdes durant els processos de construcció nacional dels estats. Aquests grups reclamen, sobretot, el seu dret a construir el seu futur lliurement; és a dir, a autodeterminar-se com a nacions, o com a cultures distintes, lliures de la pressió hegemònica coercitiva de la majoria dominant.

Dit això, la feblesa de les crítiques contra els drets històrics de Laporta i Saiz Arnaiz, i d'altres crítics del nacionalisme de les minories, radica en el fet que ometen (deliberadament?) sotmetre el nacionalisme estatal a idèntic judici a partir dels estàndards de racionalitat que propugnen. Ignoren, en aquest sentit, la racionalitat *pragmàtica* de la reivindicació de drets històrics en aquells estats que, com és

el cas d'Espanya, continuen enderiats en la reafirmació constant del predomini d'una única nació depositària de la sobirania. En situacions com aquesta –és a dir, quan el nacionalisme estatal continua actiu– és lògic que les minories nacionals tractin de recórrer als *mateixos* arguments que el propi estat adueix per legitimar les seves institucions i polítiques.

Permeteu-me concloure aquesta secció exposant alguns exemples que mostren la debilitat de la posició que mantenen aquells que critiquen el procés des de talaies pretesament 'antinacionalistes' o, fins i tot, 'cosmopolites'.⁵⁰ Per començar, aquests autors no solen posar en qüestió l'existència d'Espanya com a nació, ni les afinitats identitàries primàries dels ciutadans identificats amb la cultura majoritària; simplement assumeixen que l'estat democràtic de dret és una espècie d'ens neutral immutable al qual 'pertanyen' tots els ciutadans, la qual cosa els impedeix revisar-ne críticament la seva formació històrica i les inevitables connotacions culturals associades a la idea de ciutadania.⁵¹ Tampoc qüestionen que els ciutadans "pertanyen a l'estat"; ni es plantegen si l'existència d'un dia festiu declarat 'festa nacional' involucra una visió excloent de la nació o si, com a mínim, denota la pervivència del model nacionalista; no acostumen a rebutjar els documents d'identitat que atribueixen la nacionalitat espanyola sense altres opcions, ni les polítiques d'immigració estatal basades en elements d'exclusió que assumeixen un model nacionalista que privilegia als ciutadans 'espanyols'; tampoc qüestionen la discriminació implícita

LES DEMANDES DE SECESSIÓ ES PLANTEGEN QUAN LA POLÍTICA DEL RECONEXEMENT FRACASSA I LA POLITITZACIÓ DE LA IDENTITAT CONDUÏX A REAFIRMAR UNA VISIÓ EXCLOENT DE L'ESTAT COM A MIRALL (I PROPIETAT) DE LA MAJORIA CULTURAL DOMINANT

50 Em refereixo a filòsofs com Fernando Savater (*Contra las patrias*, Tusquets 1985; *No te prives! Defensa de la Ciudadanía*, Barcelona, Ariel 2014), o Félix Ovejero (*Contra Cromagnon. Nacionalismo, ciudadanía, democracia*, Montesinos Ensayo, 2007), que se situen en l'espectre ideològic de Ciutadans i han contribuït al seu discurs ideològic.

51 Sobre el particularisme subjacent a l'ideal de ciutadania universal: YOUNG, Iris M., "Polity and Group Difference: A Critique of the Ideal of Universal Citizenship." *Ethics* 99 (2), 1989, p. 250–274.

que suposa que la justícia, com a servei públic, s'ofereixi majoritàriament en una llengua; o bé que s'imposi una tradició com les corrides de toros en contra de la voluntat del Parlament català que considera aliena aquesta 'tradició cultural espanyola', a més d'incompatible amb un tracte mínimament digne dels animals.

Les institucions i interpretacions normatives, en definitiva, semblen estar al servei de la nació majoritària per seguir exercint la seva dominació cultural, sense respecte a la diferència i al pluralisme cultural. Tanmateix, els esmentats detractors del nacionalisme solen focalitzar les crítiques, per exemple, en el model lingüístic prevalent a Catalunya (o en altres comunitats amb llengües minoritàries), que, de fet, tracta d'afavorir la integració plena dels seus ciutadans en la seva llengua pròpia. Aquest és el mateix objectiu declarat per la legislació educativa a les comunitats de Madrid o Andalusia, amb l'excepció que a Catalunya el model d'immersió lingüística mai ha renunciat al bilingüisme, ni a l'ensenyament d'altres llengües, com ara l'anglès. Tanmateix, en un exercici d'incoherència manifesta amb un ideari 'no nacionalista' (ja que, de fet, reflecteix un nacionalisme del tot exclouent) els detractors del model català solen donar per fet que una família castellanoparlant de Madrid resident a Barcelona hauria de tenir dret a elegir que la seva filla sigui educada en llengua castellana. En canvi, assumeixen com a obvi que un infant de pares catalans residents a Madrid no tingui el mateix dret a rebre una educació bilingüe. La qüestió és: si aquesta família

castellanoparlant es traslladés a viure a Londres o a Berlin, plantejarien idèntica exigència a les autoritats locals? De fet, si rebutgem que la majoria hauria de gaudir de privilegis lingüístics, no seria just, aplicant un principi de mínima reciprocitat, exigir que els seus membres també dominin alguna de les llengües minoritàries de l'estat, de tal manera que el bilingüisme no fos patrimoni exclusiu dels membres en les nacions minoritàries?

En definitiva, el plantejament crític dominant és incoherent. En la mesura en què no qüestiona l'estat, ni la dominació de les majories culturals, simplement encobreix un

model de nacionalisme exclusiu de les majories lingüístiques i culturals que reconeix les fronteres estatals. Autors com Fernando Savater o Félix Ovejero⁵² no critiquen totes les fronteres i els projectes d'independència estatals, sinó només els de les minories nacionals i culturals; si adoptessin una posició veritablement cosmopolita, no haurien d'estar disposats a renunciar a la seva llengua espanyola en favor de l'anglès, per exemple, per tal de facilitar la construcció d'un estat global?; la seva crítica visceral contra els projectes independentistes catalans, no hauria també de projectar-se contra altres estats, com Portugal o els Estats Units, que van emergir dels mateixos processos "separatistes" que menyspreen? En realitat, ens trobem davant d'una objecció inconsistent i esbiaixada, que promou la legitimitat d'un únic nacionalisme centralista espanyol.⁵³

**L'ÈMFAZI EN ELS DRETS HISTÒRICS
I ELS GREUGES PASSATS SOVINT
DESVIEN L'ATENCIÓ CAP A DEBATS
AMB UNA DIMENSIÓ QUASI
METAFÍSICA QUE IMPEDEIX
CENTRAR L'ATENCIÓ EN ELS
PROBLEMES PRESENTS DE
JUSTÍCIA DISTRIBUTIVA**

52 Vegeu nota 50.

53 Savater fins i tot menysprea l'independentisme català amb un raonament que, de fet, subestima la intel·ligència i la voluntat de la ciutadania a qui pretesament reivindica, ignorant les mobilitzacions massives dels ciutadans catalans, als quals considera 'víctimes' de l'exaltació nacionalista' promoguda per la manipulació d'elits catalanes corruptes. Vegis: http://cultura.elpais.com/cultura/2014/10/08/actualidad/1412786128_254736.html.

En conclusió, el pes dels arguments històrics en el procés català s'explica no pas perquè a Catalunya s'estigui consolidant un model de pensament col·lectivista irracional, ans perquè el propi Estat nega l'existència de Catalunya com a nació tant legítima com l'espanyola, contradient, per tant, els sentiments d'auto-identificació subjectiva expressats democràticament pels seus ciutadans. Persistint en el no-reconeixement s'evita fer front al repte de la diversitat des de la igualtat entre grups culturals, i es continua promovent una visió unitària i exclouent de la nació espanyola. En aquest context, el recurs a la història esdevé inevitable perquè les nacions minoritàries es veuen abocades a defensar la seva existència com a subjectes col·lectius a fi de salvaguardar drets que, *de facto*, es pressuposen en el cas de les nacions majoritàries que monopolitzen les institucions estatals. Malgrat la insatisfacció del recurs als drets històrics per les raons comentades, aquesta narrativa pretén contradir les crítiques al procés sobiranista català, que, com hem vist, assumeixen la legitimitat del nacionalisme estatal i l'interès de la majoria en promoure la seva llengua i cultura. Aquesta dinàmica impedeix avançar cap a un debat genuí sobre els mèrits d'un model de *ciudadania diferenciada*.⁵⁴ Aquest model és característic de països que, com Canadà, han estat capaços de reconèixer a les minories nacionals i pobles indígenes, fins al punt de revisar la pròpia genealogia de l'estat per tal de repensar la polis sobre fonaments més inclusius.

**EL RECURS A LA HISTÒRIA
ESDEVÉ INEVITABLE A FI DE
SALVAGUARDAR DRETS QUE,
DE FACTO, ES PRESSUPOSEN
EN EL CAS DE LES NACIONS
MAJORITÀRIES QUE
MONOPOLITZEN LES
INSTITUCIONS ESTATALS**

III. Sobiranisme, secessió i democràcia: virtuts i febleses del 'dret a decidir'

Deixant de banda les consideracions que, en casos com el català, expliquen la reivindicació de drets històrics, aquesta categoria de drets resulta insuficient per legitimar demandes d'autodeterminació que miren cap al futur, més que cap al passat i que, per tant, van més enllà de la restauració de drets forals en el marc d'una política de justícia correctiva. En contrast, l'anomenat "dret a decidir" (la capacitat abstracta d'un determinat *demos* a decidir el seu futur polític)⁵⁵ sembla oferir un marc més prometedor. D'entrada, en la mesura que emfatitza els principis de democràcia i de llibertat col·lectiva, permet superar els estigmes antiliberals que focalitzen les crítiques de sectors 'no nacionalistes' com els esmentats a l'apartat precedent. Segurament per aquesta raó, les raons democràtiques han acabat assolint un pes primordial en el procés sobira-

54 Vegeu nota 51.

55 Jaume López és segurament l'autor català que ha teoritzat el dret a decidir de manera més aprofundida. Entre els seus treballs, destaquen: "Del dret a l'autodeterminació al dret a decidir. Un possible canvi de paradigma en la reivindicació dels drets de les nacions sense estat", *Quaderns de recerca*, núm. 4, Unesco Cat; també l'obra col·lectiva (coeditada amb Mercè Barceló), on s'inclou un capítol del mateix autor: *El derecho a decidir. Teoría y práctica de un nuevo derecho*, Atelier, 2015. Vegeu, també, les següents contribucions de López sobre el dret a decidir publicades com a articles d'opinió en medis periodístics locals: http://www.ara.cat/premium/opinio/dret-decidir-clar-catala_o_1223877681.html. O també: http://www.ara.cat/especials/elpatidescobert/defensa-del-dret-decidir_o_1067893382.html. Les reflexions que segueixen es basen en l'anàlisi de la caracterització que fa López d'aquest dret.

nista català. La fortalesa del ‘dret a decidir’, com a marc legitimador de les aspiracions d’independència, radica en què ha estat capaç d’aglutinar sectors molt diversos, a més de proporcionar una base per la confluència entre partits polítics d’ideologies ben diferents. Això ha estat així, en bona mesura, perquè en aquesta reivindicació s’han sentit còmodes tant sectors liberals com moviments progressistes de tota mena que no necessàriament s’identifiquen amb els postulats nacionalistes que, acríticament, es continuen associant a la vessant ètnica d’aquesta ideologia. L’èxit aclaparador de la Plataforma pel Dret a Decidir⁵⁶ és, en aquest sentit, indubtable. Aquesta Plataforma cívica fou capaç de gestar una extraordinària mobilització social especialment visible en manifestacions històriques multitudinàries com les de febrer de 2006 i juliol de 2010.⁵⁷ De l’èxit d’aquest marc legitimador se n’ha fet ressò el propi Parlament de Catalunya, que al gener de 2013 va aprovar la *Declaració de Sobirania i sobre el dret a decidir del poble de Catalunya*.⁵⁸ “Re-

inicia”,⁵⁹ la plataforma recentment creada amb l’objectiu de promoure una convenció constitucional catalana, també es concep com una iniciativa ciutadana per fer efectiu el dret a decidir, afavorint debats i aplegant iniciatives populars sobre el procés constituent i el model de país que es vol promoure.

Tanmateix, sense menystenir el seu èxit com a eina de mobilització política i social, al meu parer, el dret a decidir planteja molts problemes quan es considera com a

marc principal de legitimació (tant jurídica com moral) del procés sobiranista. D’una banda, la teorització d’aquest dret posa l’accent en trets que, de fet, resulten superflus, i no permeten identificar les raons primàries que motiven la pugna contra l’Estat espanyol; d’altra banda, en rebutjar explícitament el marc convencional del dret a l’autodeterminació dels pobles, en tant que dret humà col·lectiu, l’argument del dret a decidir no només resulta feble per justificar la secessió, sinó que pot esdevenir contraproductiu alhora de cercar el reconeixement internacional d’un potencial Estat català.

Permeteu-me desenvolupar breument les crítiques esbossades. Des de la pròpia Plataforma pel dret a decidir, aquest dret es conceptualitza com un principi *jurídic* que justifica les

**L'ANOMENAT "DRET A DECIDIR"
(LA CAPACITAT ABSTRACTE
D'UN DETERMINAT DEMOS A
DECIDIR EL SEU FUTUR POLÍTIC)
SEMBLA OFERIR UN MARC MÉS
PROMETEDOR**

56 La Plataforma es va crear amb l’objectiu de convocar una gran manifestació sota el lema «Som una nació i tenim el dret de decidir» per reclamar que el dret del poble català a poder decidir el seu futur lliurement i el respecte a l’Estatut d’Autonomia aprovat pel Parlament de Catalunya el 30 de setembre del 2005. La Plataforma va agrupar unes 700 entitats, 58 ajuntaments i més de 4.000 persones en nom propi.

57 Aquesta última fou, fins llavors, la manifestació més multitudinària que havia tingut lloc a Catalunya. Va aplegar un milió i mig de persones, segons la Guàrdia Urbana, que es van mobilitzar sota el lema “Som una nació. Nosaltres decidim”, en una demostració de força cívica en contra de la sentència 31/2010 del Tribunal Constitucional sobre l’Estatut d’autonomia.

58 Aquesta declaració es va aprovar per mitjà d’una resolució del Parlament de Catalunya aprovada el 23 de gener de 2013, amb la qual es va acordar, per majoria de 85 vots a favor, iniciar el procés cap al dret a decidir. Arran d’un recurs del govern espanyol, el Tribuna Constitucional va suspendre i després sentenciar per unanimitat aquesta declaració el 25 de març de 2014, declarant nul el *principi de sobirania* de la declaració que afirmava que “el poble de Catalunya té, per raons de legitimitat democràtica, caràcter de subjecte polític i jurídic sobirà”. Tanmateix, la Mesa del Parlament de Catalunya va considerar que aquesta continuava vigent, perquè “una voluntat política no es pot suspendre”.

59 <http://www.reiniciacatalunya.cat>.

aspiracions d'autogovern de Catalunya. Segons Mercè Barceló i Jaume López, autors d'un llibre recent que analitza el que consideren un 'nou dret',⁶⁰ el seu contingut essencial no suposa un repte legal, sinó que és plenament compatible amb el marc constitucional espanyol vigent (segons les interpretacions més agosarades, el dret a decidir fins i tot *deriva* dels propis principis constitucionals). Aquest raonament els porta a defensar la *legalitat* de la convocatòria d'una consulta referendària, sense prèvia reforma constitucional, que permeti als ciutadans catalans decidir sobre el seu futur polític –en particular, sobre si Catalunya s'hauria de constituir en un nou estat–. Ara bé, les diferents propostes per cercar vies de legitimació legal d'un referèndum o consulta (vinculant o no vinculant) han estat clarament rebutjades per les institucions estatals, i criticades per la majoria de juristes constitucionalistes a Espanya.

LA FORTALESA DEL 'DRET A DECIDIR' RADICA EN QUE HA ESTAT CAPAÇ D'AGLUTINAR SECTORS MOLT DIVERSOS, A MÉS DE PROPORCIONAR UNA BASE PER LA CONFLUÈNCIA ENTRE PARTITS POLÍTICS D'IDEOLOGIES BEN DIFERENTS

Sense entrar ara en els arguments de fons, el punt rellevant que m'interessa destacar és que el plantejament del dret a decidir com a dret jurídic ha alimentat el que es podria qualificar de "fetitxisme legal" característic del discurs polític oficial espanyol, inusual fora de les nostres fronteres per abordar aquest tipus de conflictes. Em refereixo a la tendència insòlita a reduir la legitimitat a la legalitat i, per tant, considerar que la legalitat és l'única font de legitimitat, deixant de banda raons per l'acció alternatives com ara les raons morals o de democràcia. Aquestes raons juguen un paper crucial en casos en els quals la legalitat, i les pròpies institucions estatals encarregades d'interpretar i aplicar les lleis, han perdut autoritat i credibilitat als ulls de les minories, en la mesura que l'autoritat del dret s'utilitza per socavar els seus interessos i voluntats.⁶¹ El dret, en aquest context, ofereix un marc del tot infructuós per abordar un problema, el de l'encaix de Catalunya a Espanya, que és eminentment polític. El recurs constant a la necessitat de salvaguardar "l'estat de dret", en la qual el govern i institucions centrals posen el pes del seu argumentari en contra del procés, és una estratègia dèbil, però efectiva en el context d'una discussió que es redueix a l'esfera jurídica. Tanmateix, pensadors de diverses èpoques han reflexionat sobre els límits d'aquest argument quan entra en tensió amb idees alternatives de justícia política, o bé es qüestiona la legitimitat de l'autoritat. El dret, al cap i a la fi, no és neutral, sinó un producte de la política. Les normes les fan persones concretes que pertanyen a cultures i temps concrets, i que poden resultar injustes enfront de persones o grups situats en posicions diferents. Demanar als revolucionaris francesos que respectessin les lleis de l'antic règim hauria significat ignorar el propi procés revolucionari. El poder constituent és l'origen de la legalitat i, com a tal, no pot ser objecte de regulació. Quan el que està en qüestió és l'emergència d'un nou poder constituent, respondre amb arguments exclusivament legals implica no captar el que veritablement està en joc.

Certament, els autors esmentats tenen raó en afirmar que la idea que els ciutadans tenen dret a decidir és consubstancial al principi democràtic, reconegut per l'article 1.1 de la Constitució

60 BARCELÓ, M., LÓPEZ, J. (eds.), *El derecho a decidir. Teoría y práctica de un nuevo derecho*, op. cit.

61 Juntament amb Nico Krisch, he abordat els límits d'aquesta estratègia des legitimadora emprada sistemàticament pel govern espanyol a: <http://blogs.lse.ac.uk/euorppblog/2014/11/04/using-spanish-law-to-block-catalonia-independence-consultation-may-simply-encourage-catalans-to-construct-their-own-alternative-legality/>

espanyola. També és evident, al meu parer, que un referèndum o consulta pactat amb l'Estat, que formalment l'hauria d'autoritzar, és perfectament compatible amb el nostre marc constitucional.⁶² En una lectura consonant amb els drets humans i el constitucionalisme modern, el dret a decidir també es pot interpretar com a inherent en la justificació dels drets civils i polítics bàsics com el dret a l'autonomia, a la participació política, o bé al vot.

Però és precisament la vaguetat subjacent a aquest neologisme, reduïble a drets ja reconeguts, que constitueix la seva principal feblesa. El propi Tribunal Constitucional espanyol, en la Sentència 42/2014 sobre la declaració de sobirania, sembla assumir que és possible una interpretació constitucional del dret a decidir. Aquesta constatació, que pràcticament l'equipara amb el dret a ser consultat, esdevé tanmateix trivial, en la mesura que no dóna resposta als dilemes de fons que planteja el procés sobiranista i les demandes de secessió. Em refereixo a qüestions com ara: qui ha d'ésser el subjecte que exerceix el dret?; per què la voluntat col·lectiva d'independència política de Catalunya s'hauria de considerar legítima?; per què l'Estat hauria d'autoritzar la celebració d'un referèndum que incorporés la secessió de Catalunya com a opció?; finalment, per què el principi democràtic hauria de prevaldre sobre altres principis com la integritat territorial o la solidaritat?

De fet, prioritzant de manera exclusiva l'element voluntarista (la llibertat d'elecció dels ciutadans catalans, en aquest cas), els partidaris del dret a decidir tampoc no aborden el problema central de la legitimitat o moralitat del *contingut* de l'acció. El debat acostuma a derivar cap a qüestions de naturalesa pragmàtica, més que no pas ètica –per exemple, la qüestió de la viabilitat econòmica d'una Catalunya independent, o el tema dels potencials avantatges de viure en un estat relativament petit–. Sens dubte, aclarir aquests punts resulta rellevant a l'hora de

prendre una decisió. Però el rol central dels debats sobre la conveniència o la viabilitat de la secessió nodreix els estereotips associats al catalanisme polític com a moviment insolidari que respon a la manipulació de les elits locals. Això reforça l'acusació dels detractors del procés segons la qual la defensa de la secessió es redueix a prendre decisions estratègiques basades en l'auto-interès. És aquí on l'analogia habitual amb el divorci entre dues persones es pot complicar. Evidentment, sóc lliure de decidir divorciar-me del meu

marit sense cap justificació especial, o per un motiu absolutament banal (perquè vull tornar a experimentar el plaer d'estar sola, perquè vull alliberar-me de la càrrega diària dels fills); però quan la meua decisió afectarà fortament a la vida de tercers (el propi exmarit, els fills) és difícil veure aquesta decisió purament auto-interessada, o fins i tot fruit de la vanitat, com a moralment legítima. És el mateix problema de fons que es planteja en altres temes on s'invoça el "dret a decidir", per exemple, en la defensa de la Lliga per la Llibertat de Vacunació que defensa el dret dels pares a decidir no vacunar als seus fills. Aquesta defensa purament llibertària resulta

AL MEU PARER, PERÒ, EL DRET A DECIDIR PLANTEJA MOLTS PROBLEMES QUAN ES CONSIDERA COM A MARC PRINCIPAL DE LEGITIMACIÓ (TANT JURÍDICA COM MORAL) DEL PROCÉS SOBIRANISTA

62 Tanmateix, aquesta opció és poc realista donada la interpretació restrictiva que ha fet el Tribunal Constitucional dels principis de democràcia i de participació (reconeguts en els articles 1 i 9.2 de la Constitució espanyola) i, més concretament, dels mecanismes de participació directa de la ciutadania. Vegeu BOSSACOMA, *Justícia i Legalitat de la Secessió*, op. cit., p. 372-386.

controvertida precisament perquè no té en compte els potencials efectes nefastos per a tercers (inclosos els fills dels altres) d'aquesta decisió.

En resum, la narrativa sobre el dret a decidir corre el risc de resultar doblement contraproduent, en la mesura que ignora les raons (històriques, identitàries i de desigualtat estructural entre grups culturals) que han donat lloc al moviment cívic i polític independentista, i tampoc no dóna resposta a les qüestions fonamentals de legitimitat que, en absència d'un marc legal favorable, adquireixen encara més rellevància. És evident que les febleses d'aquest marc de legitimitat del procés sobiranista han estat intel·ligentment explotades per sectors acadèmics i polítics crítics amb el procés –tant a Catalunya,⁶³ com a Espanya–. La posició oficial del govern espanyol del Partit Popular ha estat que un referèndum que inclogui l'opció secessionista és inconstitucional i inacceptable, i que en tot cas serien tots els espanyols els que tindrien dret a ser consultats, i no només els ciutadans catalans. La resposta dels teòrics del dret a decidir afirmant que Catalunya és un *demos* pel fet que té un Parlament i institucions d'auto-govern resulta poc convincent, ja que pressuposa el que s'hauria de mostrar (també l'ajuntament de qualsevol poble o ciutat exerceix funcions de govern en una situació de relativa autonomia i podria erigir-se en subjecte polític). És més, aquest argument condueix a conseqüències absurdes, com ara que els pobles o nacions més oprimits (els que realment no han estat capaços ni tan sols de construir institucions pròpies) no podrien gaudir del dret a decidir.

En realitat, el problema és que la identificació del *demos* és indissociable de la qüestió de la identitat política i nacional –qüestions que els teòrics del dret a decidir típicament eludeixen– que, que s'ha abordat a l'inici d'aquest article, confereix sentit a les reivindicacions actuals i a l'existència de Catalunya com a nació. Si s'accepten les crítiques anteriors, la insistència dels partidaris del dret a decidir en dissociar aquest dret del dret a l'autodeterminació dels pobles⁶⁴ perd solidesa. És en aquest sentit que considero que cal retornar a aquest paradigma de justificació basat en els drets humans, en el sentit que ho fa Bossacoma en la seva obra, que posa en qüestió la legitimitat de les interpretacions dominants que restringeixen el seu exercici a processos de descolonització o en casos de violacions greus de drets humans individuals. El darrer apartat esbossa les virtuts d'aquest marc envers als paradigmes de justificació ja abordats.

D'UNA BANDA, LA TEORITZACIÓ D'AQUEST DRET POSA L'ACCENT EN TRES QUE, DE FET, RESULTEN SUPERFLUS, I TAMPOC PERMETEN IDENTIFICAR LES RAONS PRIMÀRIES QUE MOTIVEN LA PUGNA CONTRA L'ESTAT ESPANYOL

IV. Justícia i drets humans: el dret a l'autodeterminació en un context democràtic postcolonial

Per les raons suara exposades, el poder persuasiu del dret a decidir –i, en general, de les perspectives basades en la legalitat– és reduït, i disminueix notablement quan es fan visibles les

63 A Catalunya, Joaquim Coll, dirigent de Societat Civil Catalana, va fer palesa la feblesa més òbvia del "dret a decidir", en tant que dret que no existeix com a tal des d'un punt de vista estrictament jurídic. Vegis: http://www.eldiario.es/catalunya/plural/politica/Joaquim-Coll-Sha-catalans-dret_o_285221632.html.

64 Vegeu nota 56.

seves reminiscències llibertaries des d'una ètica de la llibertat més sofisticada i complexa, que contempla suficientment l'existència de relacions constitutives amb els altres i la possibilitat, per tant, que l'exercici de la llibertat perjudiqui a tercers. En aquest sentit, a Catalunya, la legitimitat d'una secessió unilateral exigeix una justificació que consideri de manera seriosa la heterogeneïtat interna del subjecte col·lectiu que és la nació catalana i també els interessos dels ciutadans espanyols. És en aquest sentit que considero que cal reivindicar la teorització del dret a la secessió desenvolupada per Bossacoma a partir del recurs a l'estratègia contractualista. Aquest és un marc molt més adient per encarar els dilemes persistents entorn a la justificació moral dels processos d'independència en contextos democràtics. La qüestió no és tant aclarir si Catalunya té un dret (jurídic o moral) a decidir, sinó *per què* és legítim permetre que els catalans exerceixin el dret d'autodeterminació reconegut com a dret humà per les Nacions Unides. En la meua opinió, doncs, cal retornar al marc compartit des del qual s'han plantejat formalment les demandes d'independència, per tal d'oferir una interpretació revisionista d'aquest marc més enllà dels processos de descolonització i de les versions ètniques del nacionalisme.

Tal com els propis partidaris del dret a decidir reconeixen, la insistència en diferenciar aquest dret del dret a l'autodeterminació dels pobles, reconegut com a dret humà col·lectiu en el marc

**DE L'ALTRA, EN REBUTJAR
EXPLÍCITAMENT EL MARC
CONVENCIONAL DEL DRET A
L'AUTODETERMINACIÓ DELS
POBLES, EN TANT QUE DRET HUMÀ
COL·LECTIU, L'ARGUMENT DEL
DRET A DECIDIR POT ESDEVENIR
CONTRAPRODUENT ALHORA DE
CERCAR EL RECONeixEMENT
INTERNACIONAL**

de les Nacions Unides, ve donada per l'assumpció acrítica de que aquest marc no permet encabir les aspiracions sobiranistes de pobles com el català. Tanmateix, i sobretot arran de la veritable revolució jurídica del reconeixement dels drets indígenes al llarg de la darrera dècada,⁶⁵ el marc interpretatiu tradicional del dret a l'autodeterminació està essent sotmès a un revisionisme profund.⁶⁶ Sens dubte, aquest és un dels terrenys on s'han produït avenços més notables en la reinterpretació del dret a l'autodeterminació dels pobles més enllà del procés de descolonització. En aquest nou marc emergent, els deures dels estats no només són negatius, sinó també positius. No es tracta només de deures de 'tolerància, o 'no ingerència' en els assumptes

interns dels pobles indígenes, sinó, al contrari, d'assumir deures positius veritablement exigents. Entre aquests deures destaca la necessitat de construir un marc institucional i legal inclusiu, capaç de reconèixer la igualtat constitutiva de totes les comunitats culturals, històriques i recents, que formen part de la comunitat política.

65 Després de vint anys de negociacions, l'Assemblea General de l'ONU va aprovar el text de la Declaració dels Drets dels Pobles Indígenes l'any 2007. El text no és vinculant, però estableix uns paràmetres mínims de respecte als drets dels pobles indígenes que podríem entendre que satisfan la idea d'autodeterminació interna. Així, inclou el dret a la propietat de la terra, l'accés als recursos naturals dels territoris on viuen, o el dret a mantenir les seves institucions polítiques, educatives, culturals i religioses. Estableix també la consulta, la participació i el consentiment lliure, previ i informat, com a requisit per dur a terme qualsevol acció que els puguin afectar.

66 Vegeu, per exemple, ROEPSTORFF, K., *The Politics of Self-Determination. Beyond the Decolonisation process*, London, Routledge, 2013. He abordat, conjuntament amb altres experts, la qüestió del desafiament que planteja el reconeixement de drets col·lectius als pobles indígenes per les categories tradicionals dels drets humans a: TORBISCO CASALS, N. *Pluralismo jurídico y derechos humanos. Simposio. Anuario de derechos humanos*, no.9, 2013, p. 62-85.

Recentment, diversos autors han defensat el dret a l'autodeterminació dels pobles més enllà de contextos de descolonització, i teòrics tan influents com Kymlicka interpreten que no hi ha raons substantives que permetin establir distincions categòriques entre pobles indígenes i minories nacionals, per la qual cosa la racionalitat de preservar dos estatus jurídics separats és problemàtica.⁶⁷ L'evolució del dret internacional dels drets humans podria, doncs, anar encaminada cap al reconeixement dels drets d'autogovern de les nacions minoritàries. Ara bé, aquest és un debat emergent en el context d'un marc jurídic restrictiu que diversos grups han posat en qüestió. En aquest sentit, el debat sobre la legitimitat moral dels interessos subjacents a reivindicacions polítiques com les que es plantegen a Catalunya és crucial per tal de promoure una interpretació d'aquest dret centrada en principis de justícia distributiva (com ara la idea d'igualtat i no dominació entre pobles i cultures) i no únicament en raons de vulnerabilitat i injustícies històriques. El fet que, a Espanya, el debat sobre el procés hagi estat dominat per qüestions de legalitat i viabilitat de la secessió, a més de discursos basats en la por, ha fet inviable un debat genuí (com el que es produí al Canadà o al Regne Unit) sobre la legitimitat de les demandes secessionistes. D'aquí que el procés s'hagi judicialitzat en un intent de desacreditar jurídicament un moviment social indiscutiblement potent.

Bossacoma, per tant, encerta en dedicar una part substancial del seu estudi a avaluar rigorosament les teories sobre la secessió des de la perspectiva de la legitimitat. Tal com ja he indicat, la seva teorització segueix la metodologia rawlsiana del contracte. És evident que aquest contracte hipotètic opera com a estratègia discursiva i, per consegüent, no pretén *explicar* l'existència en el món dels fets d'un contracte d'aquest tipus. La seva validesa és, doncs, normativa, com a mètode d'anàlisi i, en aquest sentit, ens serveix per repensar la legitimació de l'autoritat i el poder estatals en un context de multiplicitat d'identitats nacionals. Efectivament, *Justícia i legalitat de la secessió* ens proposa modificar els subjectes originals del contracte en la formulació rawlsiana (que passen de ser individus a comunitats nacionals) amb el propòsit de fer-nos reflexionar sobre la justícia en estats multinacionals.

Més enllà de l'articulació concreta d'aquesta 'posició original' rawlsiana revisada, és rellevant emfatitzar les virtuts d'un marc per la reflexió sobre la moralitat de la secessió que: a) pren seriosament en consideració l'existència d'altres subjectes col·lectius implicats, que tenen un pes rellevant en la negociació de l'anomenat, en terminologia anglosaxona, 'right to exit', que es justifica amb moltes cauteles dirigides a preservar els interessos fonamentals de totes les parts; i b) assumeix que al rerefons de les demandes d'autodeterminació (interna i externa) hi ha una lluita per al reconeixement igual de les identitats nacionals i culturals col·lectives, i no està en qüestió la preservació de la democràcia ni dels drets civils i polítics individuals dels ciutadans.

Bossacoma conclou que el dret a la secessió és un dret bàsic en el si d'un contracte multinacional entre nacions bàsicament liberal democràtiques.⁶⁸ Tanmateix, i aquesta seria la meua

EL RELAT SOBRE EL DRET A DECIDIR CORRE EL RISC DE RESULTAR DOBLEMENT CONTRAPRODUENT, EN LA MESURA EN QUE IGNORA LES RAONS QUE HAN DONAT LLOC AL MOVIMENT CÍVIC I POLÍTIC INDEPENDENTISTA...

67 KYMLICKA, W., "The internationalization of minority rights", ICON, Vol. 6, no. 1, 2008, p. 1-32.

objecció principal al seu argument, les diferents restriccions que imposa a aquest dret són més compatibles amb la seva consideració com a dret secundari. La secessió, al meu parer, s'erigeix en una acció legítima exclusivament en aquelles situacions en les quals els estats neguen el dret d'autodeterminació interna a les minories nacionals (inclosos els drets col·lectius necessaris per afavorir el propi desenvolupament cultural, i no només quan es produeixen injustícies més

patents en l'exercici de drets civils i polítics). D'aquesta manera, el dret de secessió operaria com a blindatge davant del potencial opressor de les majories, conferint a les minories un estatus igual al de les nacions o cultures majoritàries, a més dels mateixos instruments polítics per desenvolupar-se en tant que grups diferenciats. Aquest model d'autodeterminació interna, interpretada com a dret humà, assumeix la interdependència intrínseca dels individus i dels pobles en un món globalitzat on les identitats són sovint híbrides

**I TAMPOC NO DÓNA RESPOSTA A
LES QÜESTIONS FONAMENTALS DE
LEGITIMITAT QUE, EN ABSÈNCIA
D'UN MARC LEGAL FAVORABLE,
ADQUIREIXEN ENCARA MÉS
RELLEVÀNCIA**

i estan permanentment en construcció.

Naturalment, assumir aquesta perspectiva requereix revisar la interpretació jurídica dominant del dret d'autodeterminació dels pobles, tenint en compte que la generació d'autoritat al segle XXI ha d'estar presidida per raons de *legitimitat*, i no pas de poder o de força. Als estats democràtics, l'argument de l'opressió més primària o del genocidi són generalment irrellevants. Però, en el rerefons de les lluites pel reconeixement i la consecució de drets col·lectius d'aquests grups, trobem un interès comú en rebutjar un tipus de política d'opressió o dominació cultural més subtil. Aquesta política (que nega l'igual reconeixement de l'altre,⁶⁹ tolerant els intents assimilacionistes o la perpetuació de desigualtats estructurals en la representació dels diferents grups nacionals, culturals o lingüístics) es continua practicant en molts estats democràtics, com és el cas d'Espanya. Es tracta d'un tipus de dominació més indirecta, practicada a través d'estructures institucionals que simplement "toleren", sense acceptar del tot, als grups culturals o nacionals minoritaris, que no disposen del poder suficient per influir en la presa de decisions bàsiques que afecten als seus interessos primordials, situant-los en una posició permanent d'inferioritat. Com en el cas d'altres grups vulnerables, aquest tipus de discriminació indirecta, sovint fins i tot inconscient, pot semblar a primera vista insuficientment greu; tanmateix, es tracta d'una situació que no hauria d'infravalorar-se en la mesura en què implícitament normalitza la subordinació existent, que es tradueix en una política de la tolerància més que no pas del reconeixement igualitari. Transmetre aquesta idea esdevindrà crucial per cercar les aliances necessàries que facilitin el reconeixement per part d'institucions i agents internacionals a un futur Estat català.

Finalment, tornant a la qüestió existencial –ser o no ser una nació– és un pressupòsit, sobretot, que justifica les demandes d'independència i que depèn d'assumir la plausibilitat d'una història reconstruïda en termes identitaris que es reafirma voluntàriament pels membres del grup per diverses raons: perquè aquesta pertinença dota de sentit a la seva vida i contingut a la

68 BOSSACOMA, P., *Justícia i Legalitat de la Secessió*, op. cit., p. 59.

69 PATTEN, A., *Equal Recognition*, op. cit.

seva autonomia, entre d'altres. El rellevant, en tot cas, és la reafirmació subjectiva present, en la visió més voluntarista de nació de Renan, com a *plébiscite de tous les jours*. Així, el fet de ser una nació no és l'argument principal que justifica la independència, ni tampoc no ho és el dret a decidir; sí que ho són la desigualtat i la manca d'igual llibertat i dignitat col·lectives. Davant de la impossibilitat de reformar de manera oficial l'autocomprensió profunda de l'estat com a comunitat política veritablement plural, genuïnament refundada sobre pilars que reconeixen la igualtat dels diferents grups culturals i lingüístics que l'integren, és simplement racional optar per la 'desconnexió'. El 'dret de sortida' es justifica, doncs, no tant pel risc existencial, sinó perquè la càrrega de continuar una relació en un marc de subordinació és, senzillament, injusta.

EL 'DRET DE SORTIDA' ES JUSTIFICA NO TANT PEL RISC EXISTENCIAL, SINÓ PERQUÈ LA CÀRREGA DE CONTINUAR UNA RELACIÓ EN UN MARC DE SUBORDINACIÓ ÉS, SENZILLAMENT, INJUSTA

Neus Torbisco Casals, és professora de Dret al Graduate Institute of International and Development Studies (Ginebra) i a la Universitat Pompeu Fabra (Barcelona)

Nota de l'autora: Aquest article sintetitza la conferència que vaig tenir ocasió de pronunciar en el marc d'una estimulants Jornada sobre la Secessió, organitzada pel Centre d'Estudis de Temes Contemporanis el passat mes de juliol de 2016 amb el propòsit de debatre el llibre *Justícia i Legalitat de la secessió*, de Pau Bossacoma i Busquets. Agraeixo a Quim Torra, director del CETC, la seva invitació, així com al propi autor del llibre els seus estimulants comentaris a una versió prèvia d'aquest article. Als darrers anys, he tingut el privilegi de discutir i madurar els arguments centrals que aquí desenvolupo en altres fòrums compartits amb companys i col·legues als quals respecto profundament. Voldria agrair en aquest sentit la invitació de Mercè Corretja i Carles Viver i Pi-Sunyer per realitzar una conferència sobre drets humans i autodeterminació a l'Institut d'Estudis de l'Autogovern en el marc del *Fòrum sobre el dret a decidir*; també al Professor Joan Vergés, que em va convidar a exposar les meves idees sobre el procés en el marc d'un seminari celebrat el mes de maig de 2015 a la Universitat de Girona. Moltes gràcies als organitzadors i participants en aquests seminaris pels comentaris i crítiques. També estic agraïda a Jaume López per innumerables discussions entorn al dret a decidir. Finalment, agraeixo a Nico Krisch la paciència i generositat, tant per comprendre la meva desmesurada dedicació a aquest article com per contribuir a fer més sòlides les meves idees sobre els fonaments ètics de les demandes d'autodeterminació de Catalunya i altres pobles sense estat.